

К. Пеляшенко, А. Гейко

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ БАСЕЙНУ РІЧКИ СУЛА ОСТАННІХ СТОЛІТЬ ДО НАШОЇ ЕРИ

У статті подано характеристику матеріального комплексу археологічних пам'яток, що репрезентують період останніх століть до нашої ери в лісостеповій зоні басейну р. Сула. Наведено узагальнюючий аналіз знахідок, публікуються нові матеріали. Запропоновано авторську версію реконструкції історико-культурної ситуації в регіоні у III—I ст. до н. е.

Ключові слова: Дніпровське Лісостепове Лівобережжя, Сула, пізньоскіфський час, зарубинецька культура, III—I ст. до н. е., ранній залізний вік.

Період III—I ст. до н. е. для території лісостепоного Посулля, так само як і загалом для Дніпро-Донецького лісостепу, досі є своєрідною «білою плямою» на археологічній карті. Затухання життя на городищах та поселеннях, різке зменшення поховальних комплексів приходить на другу половину — кінець IV ст. до н. е. Ця тенденція характерна не лише для даного регіону. Так звана «проблема III ст. до н. е.», а саме хіатус, що відображений у майже повній відсутності чітко датованих шарів та комплексів цього століття, наявний на великій території степового та лісостепоного Північного Причорномор'я, а також має місце у Доно-Волзькому межиріччі (Полин 1997; Зуев 1999).

Утім, якщо для сусідніх з Дніпро-Донецьким лісостепом регіонів ситуація з дослідженнями археологічних пам'яток, що відносяться до останніх двох століть до нашої ери, значно покращується (старожитності типу Харівка на Сеймі, зарубинецька культура в Середньому Подніпров'ї, ранньосарматські поховання в басейнах рік Оріль, Самара та Сіверський До-

нець), то в лісостеповій частині на схід від Дніпра відчувається помітний брак археологічних джерел аж до середини I ст. н. е. Іншим проблемним питанням є те, що навіть ті нечисленні пам'ятки, які ми маємо, виглядають досить дискретними та не дозволяють чітко віднести їх до якоїсь конкретної археологічної культури: зарубинецької, скіфської або сарматської.

Одним із перших, хто звернув увагу на пам'ятки Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя цього часу та виокремив їх, був Михайло Рудинський. У виданні «Археологічні збірки Полтавського державного музею» наведено кілька поховальних комплексів, що здійснені за обрядом тілоспалення, тілопокладення та містять матеріали, які відносяться до латенської доби (Рудинський 1928, с. 22—24). Ці поодинокі комплекси заповнювали прогалину між пам'ятками скіфської епохи і римського часу.

У першому узагальнюючому зводі пам'яток зарубинецької культури матеріали до археологічної карти були розділені по басейнах річок. Таким чином, Посулля було включено Євгенієм Махно та Іллею Самойловським до ареалу зарубинецьких пам'яток на підставі чотирьох пунктів зі знахідками (Махно, Самойловський 1959, с. 21). Однак вже в наступній праці Юрія Кухаренка територія поширення зарубинецької культури була значно скорочена, з ареалу були виключені старожитності на зразок Харівки на Сеймі, а також поселення та кургани лівобережжя Дніпра, які, на думку дослідника, відносяться до пізньоскіфських (Кухаренко 1964, с. 8).

Іншої думки стосовно басейнів річок Сули, Псла та Сейму дотримувався Євгеній Максимов. У своїх працях дослідник розглядав ці пам'ятки в системі поширення зарубинець-

кого населення, відзначаючи, що археологічну культуру кожного зарубинецького регіону відрізняють специфічні риси, які пояснюються особливостями місцевих історичних умов (Максимов 1982, с. 10). Поселення Харівка та пізні матеріали з Басівського городища були співвіднесені з масовою хвилею розселення зарубинецьких племен і датовані I ст. до н. е. — I ст. н. е. (Максимов 1982, с. 80—81).

За браком додаткових джерел та з огляду на специфіку матеріального комплексу, у сучасніших дослідженнях територія Посулля вже не розглядається як складова поширення класичної зарубинецької культури (Пачкова 2006, с. 4, рис. 1). Подібне спостерігаємо і на карті Євгена Синиці, який у Дніпровському Лісостеповому Лівобережжі наприкінці I ст. до н. е. — II ст. н. е. виділяє лише сарматські комплекси із зарубинецькими речами (Синиця 2013, с. 19).

Однією з основних праць для висвітлення старожитностей останніх століть до нашої ери на Сулі можна вважати статтю Варвари Іллінської, присвячену пізньому періоду існування Басівського городища (Ильинская 1961). На матеріалах власних розкопок дослідниця виокремила пізній шар, датувала його III—II ст. до н. е. та пов'язала з місцевим скіфським населенням з інфільтрацією носіїв зарубинецької культури.

Із зовсім іншого ракурсу Дніпровське Лісостепове Лівобережжя останніх століть до нашої ери розглянули Ірина Кулатова та Олександр Супруненко. Автори навели археологічні пам'ятки, представлені поховальними комплексами та випадковими знахідками, що є доказами слідів раннього проникнення сарматів у лісостеп у II—I ст. до н. е. Серед таких було розглянуто і поховальний комплекс з Лубен, що, на думку дослідників, є сарматським з наявністю в інвентарі зарубинецького посуду (Кулатова, Супруненко 1999, с. 134—141).

Археологічні пам'ятки Посулля останніх століть до нашої ери в межах Полтавщини також розглядалися в окремій монографії, де вони були інтерпретовані авторами як пізньоскіфські, що є свідченням залишення невеликої частини місцевого населення, яке мешкало тут у скіфський час (Кулатова, Супруненко, Терпиловський 2005, с. 5—6).

Метою даної роботи є аналіз усіх відомих на сьогодні археологічних пам'яток III—I ст. до н. е. в лісостеповій частині Посулля, залучення до наукового обігу неопублікованих матеріалів та формулювання авторської версії історико-культурної інтерпретації подій на підставі наявної джерельної бази.

Археологічні пам'ятки на Сулі, які можна достеменно віднести до періоду III—I ст. до н. е., на сьогодні представлені двома городищами та невеликою серією поховальних комплексів (рис. 1). Окрім того, в літературі згадувалися окремі знахідки кераміки з лискованою повер-

хнею, що нагадують посуд зарубинецької культури. Такі артефакти виявлені біля сіл Беседівка та Гурбинці (Махно, Самойловский 1959, с. 21). Поодинокі знахідки пізньоскіфського¹ часу виявлені на декількох пам'ятках, які відносяться до інших періодів, а саме: посад літописного міста Сніпород, поселення в околицях сіл В'язівки та Мгар, давньоруське городище та посад Сенча 3, городища Клепацівське та Сухоносівське, посад літописного городища Полкостень (Кулатова, Супруненко, Терпиловський 2005, с. 5—6). Утім, ми не маємо точних даних про фіксацію культурних нашарувань останніх століть до нашої ери на цих археологічних пам'ятках, а також надійних хронологічних індикаторів, що дозволяють однозначно віднести окремі знахідки до означеного періоду.

Отже, в даній роботі ми детально розглянемо лише матеріали, які походять із культурних нашарувань та поховальних комплексів лісостепової частини басейну р. Сула та мають надійні підстави щодо віднесення їх до хронологічного діапазону III—I ст. до н. е.

Басівське городище. Городище біля с. Басівка є ключовою пам'яткою для вивчення історії Посулля скіфського часу. По-перше, це найбільше укріплене поселення в регіоні: його площа складає 170 га. По-друге, поряд із городищем знаходяться відомі в літературі курганні могильники. Це великі курганні поля, що розташовані північніше м. Ромни по лівому та правому берегах річки Сули (Оксютинці, Вовківці, Басівка, Великі Будки, Малі Будки, Герасимівка, Плавиниці), масштабні дослідження яких здійснені наприкінці XIX — на початку XX ст. (Ильинская 1968). По-третє, на сьогоднішній день це найбільш вивчене городище на Сулі, що дає дуже цікаві археологічні матеріали, які охоплюють період від першої половини — середини VI ст. до н. е. до кінця скіфської епохи і навіть пізніше.

На особливу роль Басівського городища в системі лісостепових пам'яток скіфського часу було вказано неодноразово. Дослідники вважають цей пункт одним із найважливіших на території лісостепу. Це городище знаходилося на перетині давніх транспортних комунікацій та відігравало роль торговельного та адміністративного центру (Болтрик, Фиалко 1995).

У цій статті нас цікавить, безумовно, лише пізній період існування городища в останні

1. Під термінами «пізньоскіфський шар», «пізньоскіфський час», що використовуються в статті, автори мають на увазі комплекси, предмети, нашарування пам'яток, що відносяться до періоду останніх століть до нашої ери на теренах колишньої Скіфії, в тому числі й Дніпровського Лісостепового Лівобережжя. Для того, щоб уникнути непорозумінь, в тих випадках коли мова йде про синхронні пам'ятки Нижнього Дніпра та Криму використані поняття «пізньоскіфська степова культура» або «пізньоскіфські старожитності Нижнього Подніпров'я та Криму».

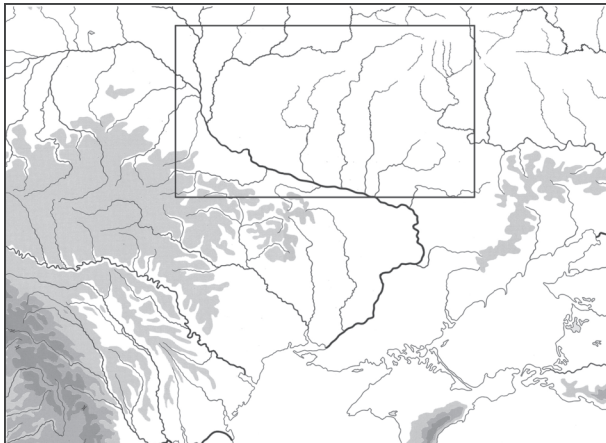
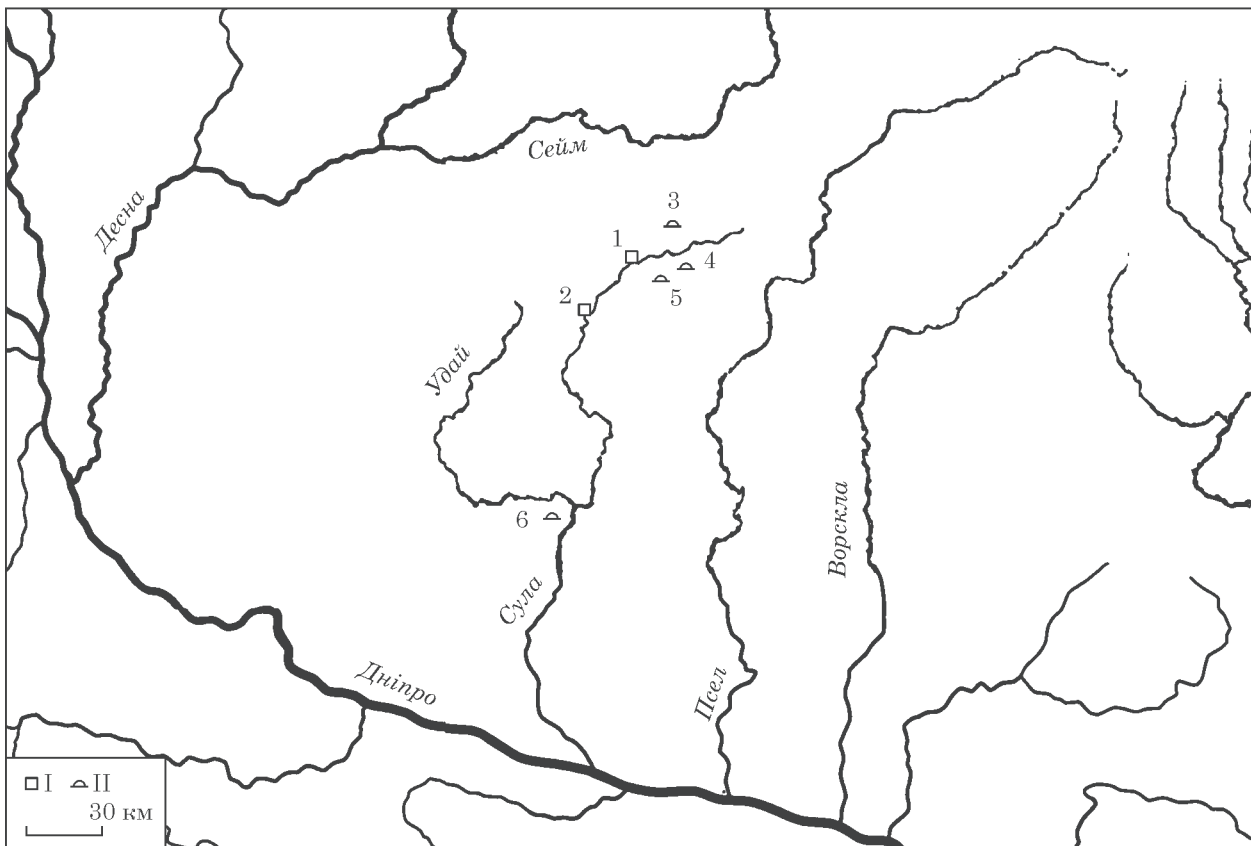

Рис. 1. Археологічні пам'ятки басейну р. Сула III—I ст. до н. е.: 1 — Басівське городище; 2 — Глинське городище; 4, 5 — Вовківці; 6 — Лубни, Замкова Гора. **Умовні позначення:** I — городища, II — поховання

Fig. 1. Archaeological sites of the Sula River basin of the 3rd—1st centuries BC: 1 — Basivka hillfort; 2 — Glinka hillfort; 4, 5 — Vovkivtsi; 6 — Lubny, Zamkova Gora. **Legend:** I — hillforts, II — graves

століття до нашої ери, а саме — характер матеріального комплексу, просторова характеристика культурних нашарувань та комплексів цього часу.

Басівське городище має складну систему укріплень. Традиційно на території пам'ятки виділяють велике укріплення, у межах якого нашарувань, а також принаймні три невеликі заселені укріплення, які розташовані в південно-західній частині та, окрім штучної фортифікації, мають потужний природний захист. Упродовж 2020—2022 рр. археологічні дослідження на території Басівського городища здійснював молодий дослідник Антон Корж, якому вдалося виявити ще три поселення в межах городища, одне з яких розташовано безпосередньо в цен-

тральній частині західного схилу укріплення Башта (Корж 2020; 2023). Саме в межах трьох основних укріплень: Башта, Аршавське та Малий Городок, здійснено археологічні розкопки та зафіксовано культурні нашарування різних хронологічних періодів. Артефакти останніх століть до нашої ери були виявлені на всіх трьох укріпленнях, а оскільки стратиграфічна ситуація на них дещо відрізняється, то буде логічним розглянути їх окремо ².

2. Дякуємо авторів розкопок Юрію Болтрику за можливість ознайомитися з матеріалами досліджень Басівського городища в 1992—1995 рр. А також завідувачу відділу археології раннього залізного віку Сергію Скорому за надану можливість вивчення матеріалів розкопок Варвари Іллінської на Башті, що зберігаються в наукових фондах Інституту археології НАН України.

Укріплення Башта — найбільш досліджене укріплення. Розкопки на Башті здійснювали Микола Макаренко (1906 р.), Варвара Іллінська (1947, 1957, 1959 рр.), Юрій Болтрик (1993, 1995 рр.) (Макаренко 1907; Іллінська 1965; Болтрик, Бунятян 1994b; Болтрик, Фіалко 1998b). Неодноразово також проводилося візуальне обстеження території та огляд руйнувань (Білинський 2013; Корж 2020).

Основні матеріали, що відносяться до пізнього періоду існування городища, були отримані в середині ХХ ст. Власне за результатами розкопок Башти під керівництвом В. Іллінської в 1961 р. побачила світ стаття дослідниці, присвячена пізньоскіфському шару Басівки (Ільинская 1961).

Слід відзначити досить детальний аналіз стратиграфічної та планіграфічної ситуації у межах розкопів, а також розгляд матеріалів за виділеними культурними нашаруваннями, що були здійснені В. Іллінською на вищому рівні та подані у наукових звітах. Дослідниці вдалося розрізнити чотири хронологічні горизонти. Найпізніший із них — верхній шар — до глибини 0,3—0,5 м, відрізнявся темним гумусовим відтінком ґрунту. Окрім уламків посуду, тут виявлена значна кількість перепаленої глиняної обмазки з відбитками дерев'яного каркасу (Ильинская 1948, с. 3; 1958, с. 3). Іноді ця обмазка фіксувалася суцільним шаром, а на глибині 0,45 м знайдено вогнища. Також В. Іллінська відзначила в цьому шарі велику кількість залізних шлаків, що вказують на виробництво заліза у пізній період існування пам'ятки (Ильинская 1958, с. 3).

Важливим є характер матеріального комплексу. Відзначається, що за винятком лискованих мисок зарубинецького типу та покришок, весь інший керамічний комплекс не відрізняється від попереднього періоду. Тут так само знайдені фрагменти ліплених горщиків із шамотом у тісті, прикрашені пальцевими вдавленнями, насічками та іноді проколами (Ильинская 1958, с. 3). Подальші дослідження на інших ділянках укріплення Башта повністю підтвердили характеристику пізнього горизонту. Під час досліджень 1959 р. вдалося отримати й датуючі матеріали із верхнього шару: бронзова фібула середньолатенської схеми, бронзовий браслет із рубчиками та фрагмент ручки амфори з клеймом (див. далі: рис. 4: 7, 9, 10). На підставі цього дослідниця робить висновок про неперервність існування життя на городищі включно до III—II ст. до н. е. (Ильинская 1960, с. 18—20).

Розкопки на Башті здійснювалися протягом двох польових сезонів (1993, 1995 рр.) археологічною експедицією «Сула» під керівництвом Ю. Болтрика. З матеріалів верхнього шару на нових досліджених ділянках нашу увагу привертають фрагменти античних амфор, серед яких найбільш пізньою є тара синопського виробництва, що датована кінцем IV — першою

третиною III ст. до н. е. (Болтрик, Бунятян 1994b, с. 25—26).

Матеріали з пізнього шару укріплення Башта у своїй більшості представлені фрагментами ліпленого посуду. Серед них переважають горщики з грубою домішкою шамоту в тісті, прикрашені по краю пальцевими вдавленнями, зрідка у поєднанні з проколами (рис. 2: 1—8). За морфологією та характером глиняного тіста вони не відрізняються від місцевої кераміки з більш ранніх горизонтів. Слід відзначити також фрагмент стінки ліпленого горщика, прикрашеного невеликим продовгуватим наліпом на плічках (рис. 2: 9). Такий саме орнамент відомий на посудинах в синхронних матеріалах досліджень Котелевського городища на Ворсклі, ще один цілий горщик з наліпами походить із поховання в пониззі Псла (Рудинський 1928, с. 21, табл. 5: 16; Кулатова, Супруненко, Терпиловський 2005, с. 14, рис. 8; Пеляшенко, Шапорда 2024, с. 143, рис. 16: 1).

Інтерес викликає серія ліпленого посуду класичної зарубинецької культури. Вироби мають лисковану поверхню чорного матового відтінку. Більша частина представлена мисками з різким або згладженим ребром та відігнутими широкими вінцями (рис. 3: 1—8). З матеріалів досліджень В. Іллінської походять фрагменти верхньої частини лискованої корчаги з високим вертикальним бортиком (рис. 3: 9). Комплекс зарубинецької кераміки має ознаки, характерні для ранньої фази розвитку: сильно відігнута шийка та наявність виїмки при переході шийки в тулуб на мисках, кухлі приземкуватих пропорцій (Пачкова 2006, с. 115—116, 124, рис. 42).

Характерною особливістю керамічного комплексу пізнього шару є глиняні покришки конічної форми, що мають високу центральну ручку з поглибленням у центрі (рис. 3: 10—12). До зовсім іншої традиції слід відносити фрагменти глиняних курильниць, прикрашених вертикальними повздовжніми канелюрами (рис. 4: 1—4). Курильниці з рельєфним декором у вигляді канелюр є характерною рисою пізньоскіфської степової культури Північного Причорномор'я, а найближчі аналогії знаходимо на пам'ятках Нижнього Дону в нашаруваннях кінця IV—II ст. до н. е. (Синика, Меньшикова, Тельнов 2014, с. 83—84, рис. 16: 1—22).

Для датування пізнього шару Башти можуть бути використані деякі знахідки з металу та фрагменти античного посуду. Передусім це бронзова фібула середньолатенської схеми, вільний кінець ніжки якої закріплений за допомогою гофрованої скріпи (рис. 4: 9). Скріплені фібули подібної конструкції, відомі як варіант В / Костжевський, найраніші зразки відносяться до ступені Латен C1b (225—190 рр. до н. е.), втім найбільшого поширення вони отримали в лісостепових латенізованих культурах (поєншти-лукашівка, зарубинецька) на ступені C2 (200/180—120 рр. до н. е.) (Еремен-

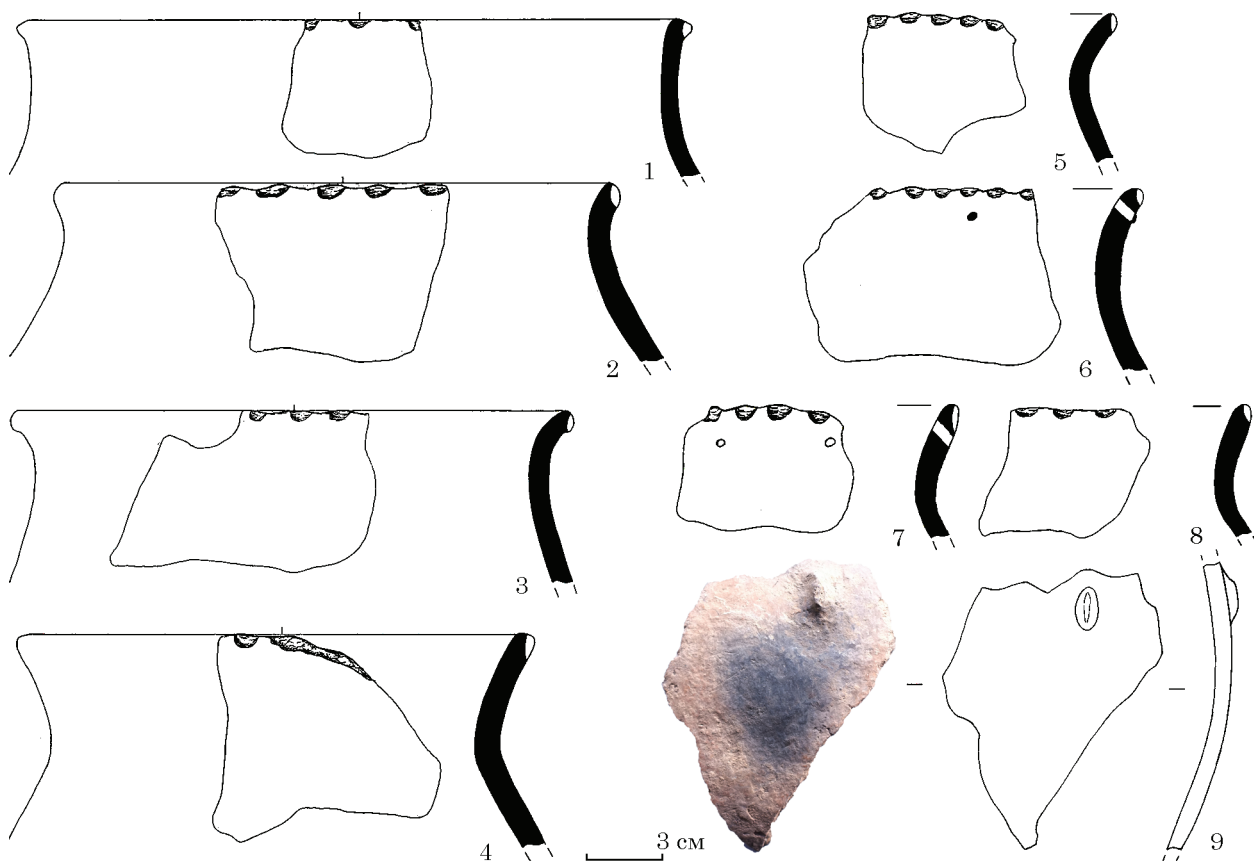

Рис. 2. Басівське городище, укріплення Башта (дослідження В. Іллінської), фрагменти кухонного посуду з пізнього шару пам'ятки

Fig. 2. Basivka hillfort, Bashta fortification (excavation of V. Illinska), fragments of kitchenware from the late layer of the site

ко 1997, с. 15, 85—86, 110, 112, 122, 136—139, рис. 1; 31—33; 42; 46). З'являються такі застіжки вже в комплексах першого хронологічного періоду зарубинецької культури та побувають в межах другого (Пачкова 2006, с. 116, 124, рис. 42). В типології Віктора Кропотова аналогічні застіжки віднесені до варіанту 1 серії 1 фібул середньолатенської схеми. Спираючись на датування супутнього інвентарю переважно з поховальних комплексів Нижнього Подніпров'я та Криму, дослідник визначив хронологічну позицію даного варіанту другою половиною або кінцем II — першою половиною I ст. до н. е. (Кропотов 2010, 43—44). Водночас ранішу дату дають матеріали досліджень могильника Глинне на Дністрі. Загалом тут знайдено 33 скріплені дротові фібули, що були виявлені в 32 похованнях. Дата цих комплексів визначена на підставі наявності в них фібул ранньолатенської конструкції, столового гончарного посуду, амфор з клеймами, бронзових сережок з «вісімками» та визначається останньою чвертю III — першою чвертю II ст. до н. е. (Тельнов, Четвертиков, Сеника 2016, с. 957—958, 960, рис. 455). Таким чином, найбільш раннього поширення скріплені середньолатенські фібули набувають в середі латенізованих культур лісостепової смуги та у пізніх

скіфів на Дністрі, і лише з середини II ст. до н. е. вони відомі на пізньоскіфських пам'ятках Нижнього Подніпров'я та Криму. Фібулу ж з Басівки логічно пов'язувати з зарубинецьким населенням перших двох хронологічних періодів, тобто кінець III—II ст. до н. е.

До предметів латенського кола також можна віднести бронзовий браслет, що має суцільний рельєфний ряд так званих «рубчиків» або «гусеничний» орнамент (рис. 4: 10). Поширення браслетів даного типу характерно для ступенів Латен B2a та B2b, що в абсолютних датах охоплює проміжок часу від 320 до 230 рр. до н. е. (Щукин 1994, с. 49—50, 65, рис. 11).

Також варто згадати випадкові знахідки, які відносяться до пізнього періоду існування укріплення. Це спинка «списоподібної» залізної фібули, що в літературі отримала назву застіжки зарубинецького типу (рис. 4: 8). Знайдена вона була під час візуального обстеження території укріплення у грабіжницьких копанках (Білинський 2013, с. 30, рис. 2: 2). Також є дані про 26 античних бронзових монет, більша частина з яких знайдена на укріпленні Башта. Серед них один пантікапейський обол 300—275 рр. до н. е., а всі інші — ольвійські «борисфени», дата яких визначена в межах 325/300—260/250 рр. до н. е. (Скорый, Зимовец 2014, с. 144).

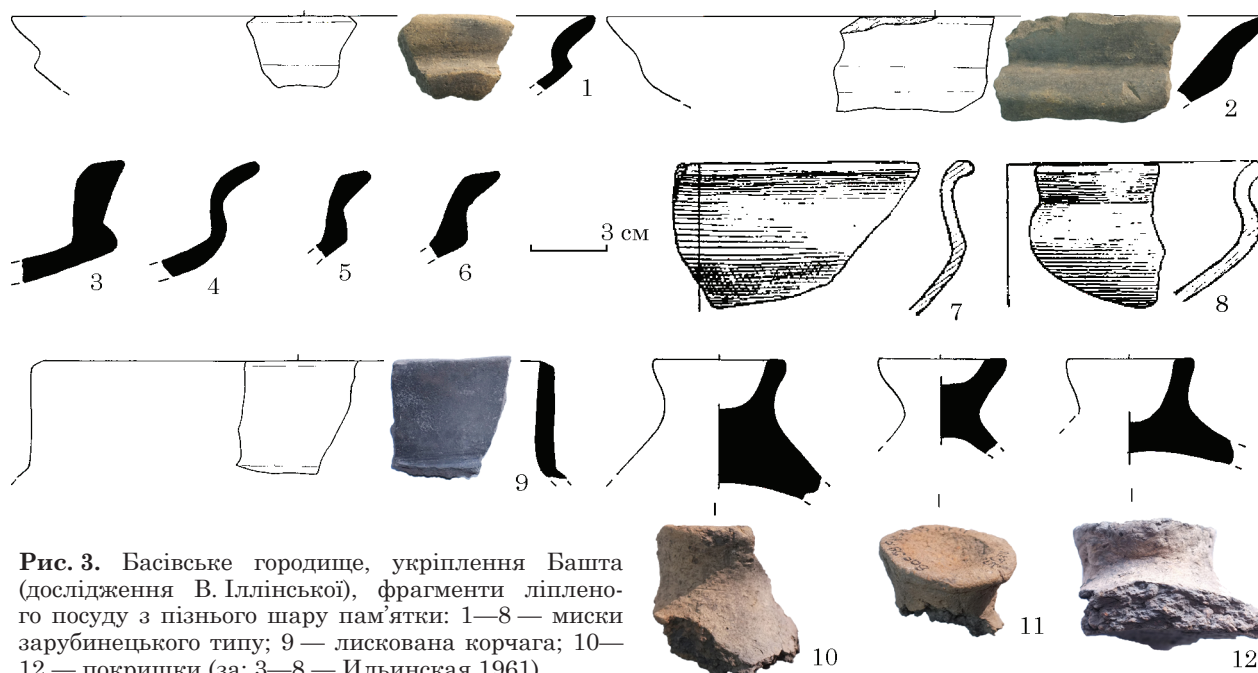

Рис. 3. Басівське городище, укріплення Башта (дослідження В. Іллінської), фрагменти ліпленого посуду з пізнього шару пам'ятки: 1—8 — миски зарубинецького типу; 9 — лискована корчага; 10—12 — покоришки (за: 3—8 — Ильинская 1961)

Fig. 3. Basivka hillfort, Bashta fortification (excavation of V. Ilyinskaya), fragments of handmade pottery from the late layer of the site: 1—8 — Zarubyntsi type bowls; 9 — a polished large pot; 10—12 — lids (after: 3—8 — Ilyinskaya 1961)

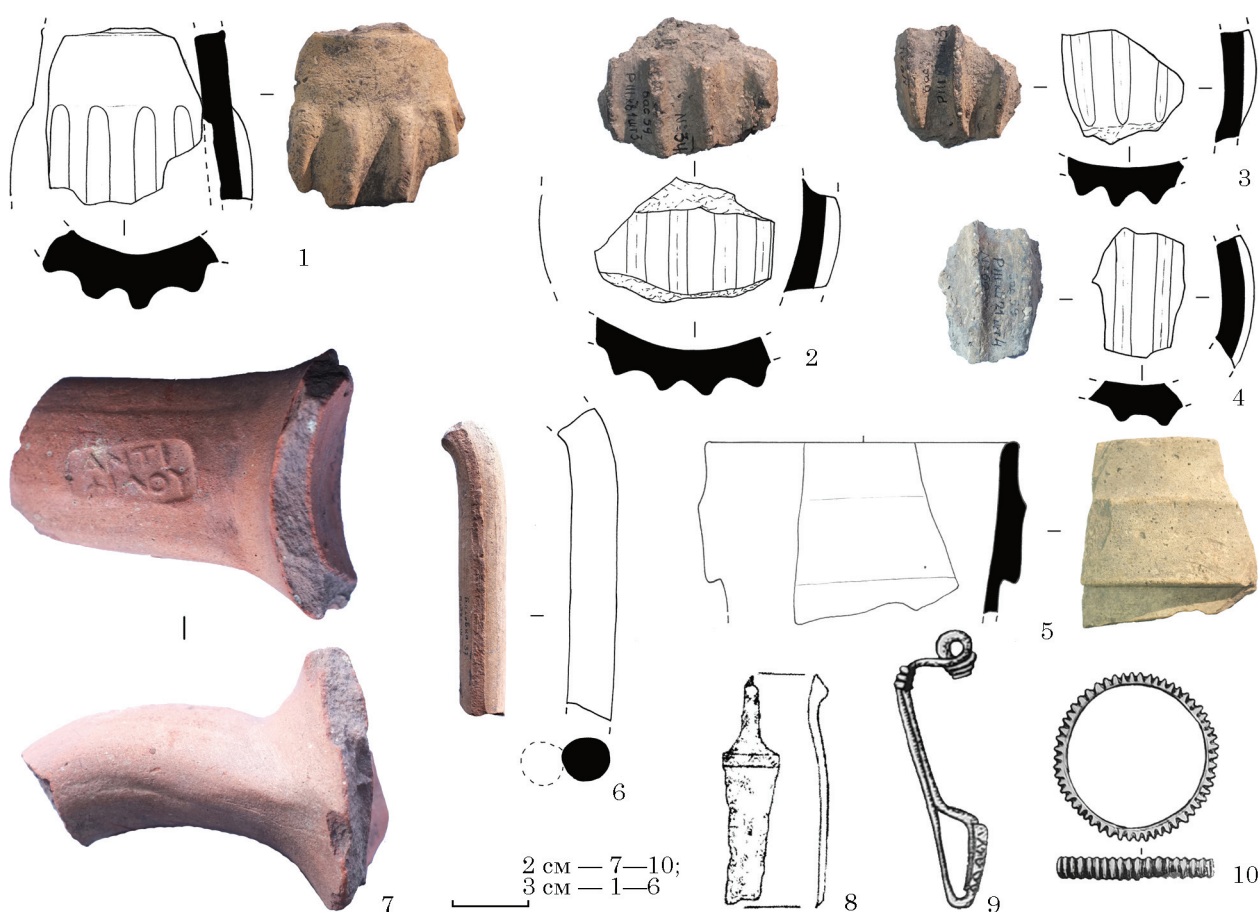

Рис. 4. Басівське городище, укріплення Башта (дослідження В. Іллінської), матеріали з пізнього шару пам'ятки: 1—4 — фрагменти ліплених курильниць; 5—7 — фрагменти амфор; 8, 9 — фібули; 10 — браслет (1—7 — глина; 8 — залізо; 9, 10 — бронза; за: 8 — Білинський 2013; 9, 10 — Ильинская 1961)

Fig. 4. Basivka hillfort, Bashta fortification (excavation of V. Ilyinskaya), materials from the late layer of the site: 1—4 — fragments of handmade censers; 5—7 — fragments of amphorae; 8, 9 — fibulae; 10 — bracelet (1—7 — clay; 8 — iron; 9—10 — bronze; after: 8 — Bilinsky 2013; 9, 10 — Ilyinskaya 1961)

Ручка амфори з дворядковим клеймом «ANTI/ΦΙΛΟΥ» (рис. 4: 7) може бути віднесена до тари, що виготовлялася в майстернях Македонії та Фракії. Найбільша кількість таких амфор походить з території сучасної Болгарії та датується дослідниками другою чвертю III ст. до н. е. Відомі вони й у Північному Причорномор'ї. На підставі супутнього інвентарю з поховання на некрополі Ольвії, Валентина Папанова запропонувала більш широке датування амфор з такими клеймами — з кінця IV ст. до н. е. (Папанова 2002). З матеріалів досліджень походить і двоствольна ручка коської амфори, що має домішку слюди та тонкий світлий ангоб (рис. 4: 6). Двоствольні ручки є однією з характерних особливостей амфор коського виробництва, вони присутні на різних типах амфор, що виготовлялися впродовж широкого хронологічного діапазону, від другої половини IV ст. до н. е. до I ст. н. е. (Монахов 2014, с. 202—214; Внуков 2000, с. 54—55).

Утім, особливий інтерес викликає фрагмент вінець амфори з високим рельєфним комірцем (рис. 4: 5). Загальні риси дуже нагадують римські амфори, а саме тип Dressel-1 варіант C (Dressel 1899, tabl. II; Lamboglia 1955). Даний тип був одним із найпоширеніших у республіканський період, а варіант C хронологічно визначається в межах другої половини II — кінця I ст. до н. е. Отже, цей, хоча й поодинокий фрагмент, дає підстави для визначення верхньої межі існування Басівського городища — до I ст. до н. е.

Укріплення Аршавське. Дослідження на ньому відбувалися протягом двох польових сезонів експедицією «Сула» під керівництвом Юрія Болтрика. Була розкрита площа 244 м², що охоплювала як оборонні споруди, так і житловий майданчик укріплення (Болтрик, Бунятян, Фіалко 1994а, с. 3—24; Болтрик, Бунятян 1994b, с. 3—14).

Потужність культурних нашарувань у різних частинах укріплення відрізняється. По центру мису вона складає всього 0,2—0,3 м, а ближче до його краю збільшується за рахунок пониження рельєфу до двох метрів і навіть більше.

Знахідки з культурного шару представлені переважно матеріалами скіфського часу, а найбільш ранні фрагменти античного імпорту датовані серединою — другою половиною V ст. до н. е. Втім тут також зафіксовані артефакти пізнього періоду існування городища. Передусім слід звернути увагу на яму 1 (1992 р.), у верхньому заповненні якої знайдено глиняну обмазку з відбитками прутів, а в придонній частині зафіксовано розвал нижньої частини великого ліпленого горщика зарубинецької культури. З цієї ж ями походять уламки гончарного посуду на кільцевому піддоні (Болтрик, Бунятян, Фіалко 1994а, с. 10). Також у верхніх нашаруваннях виявлені фрагменти стінок ліплених посудин, покритих червоним ангобом з двох сторін, уламок вінець червонолискова-

ної невеликої посудинки. Дані артефакти, на думку автора розкопок, також слід відносити до зарубинецької культури (Болтрик, Бунятян 1994b, с. 28). Під час досліджень 1993 р. була отримана серія фрагментів античних амфор, серед яких до найбільш пізніх зразків відноситься тара синопського, кнідського та херсонеського виробництва кінця IV — початку III ст. до н. е. Також знайдено уламок ручки херсонеської амфори з клеймом, час виготовлення якої визначено кінцем 80-х — серединою 70-х рр. III ст. до н. е. (Болтрик, Бунятян 1994b, с. 12—13).

Укріплення Малий Городок. Це укріплення в межах Басівського городища являє для нас особливий інтерес, оскільки час його спорудження та заселення відноситься, ймовірно, до самого кінця скіфської епохи.

Перші дослідження на території укріплення були здійснені Миколою Макаренком у 1906 р. Тут закладено п'ять розвідувальних траншей, із яких перші три майже не мали знахідок, що може бути умовним свідченням дуже слабого заселення території. У траншеях 4 і 5 зафіксована потужність культурних нашарувань від 0,5 до 1 м, а серед знахідок дослідник відмічає велику кількість уламків античних амфор, у тому числі й ручку з клеймом астінома «НТО...», що, за визначенням Василя Латишева, була датована III—II ст. до н. е. (Макаренко 1907, с. 85).

Дослідження Малого Городка здійснювалися експедицією «Сула» і тривали протягом двох останніх польових сезонів роботи експедиції, у 1994—1995 рр. (Болтрик, Фіалко 1998а, с. 5—20; Болтрик, Фіалко 1998b, с. 4—7).

Потужність культурних нашарувань на деяких ділянках сягала 1,2 м. В культурному шарі до глибини 0,7—0,8 м разом із місцевою ліпленою керамікою фіксувалися й зарубинецькі матеріали, а нижче — лише вироби скіфського часу. Стерильного прошарку між ними немає (Болтрик, Фіалко 1998а, с. 6). Цікаво, що дані дослідження 1990-х рр. підтвердили спостереження Миколи Макаренка про велику кількість амфорного бою в культурному шарі. Так співвідношення імпортного гончарного посуду до місцевого ліпленого за результатами розкопок 1994 р. склало приблизно 1 : 3,5 (відповідно 520 та 1758 фрагментів; Болтрик, Фіалко 1998а, с. 9).

Досить цікавою є колекція ліпленого посуду. Особливу увагу треба звернути на орнаментацию кухонних горщиків. На відміну від матеріалів з інших укріплень, горщики з Малого Городка декорувалися лише пальцевими вдавленнями або насічками по краю, іноді — рядом вдавлень по шийці (рис. 5: 1—8). Тут зовсім немає кухонного посуду, прикрашеного наскрізними проколами. Морфологія та характер глиняного тіста, між іншим, не відрізняються від кераміки з Башти та Аршавського. Тут перева-

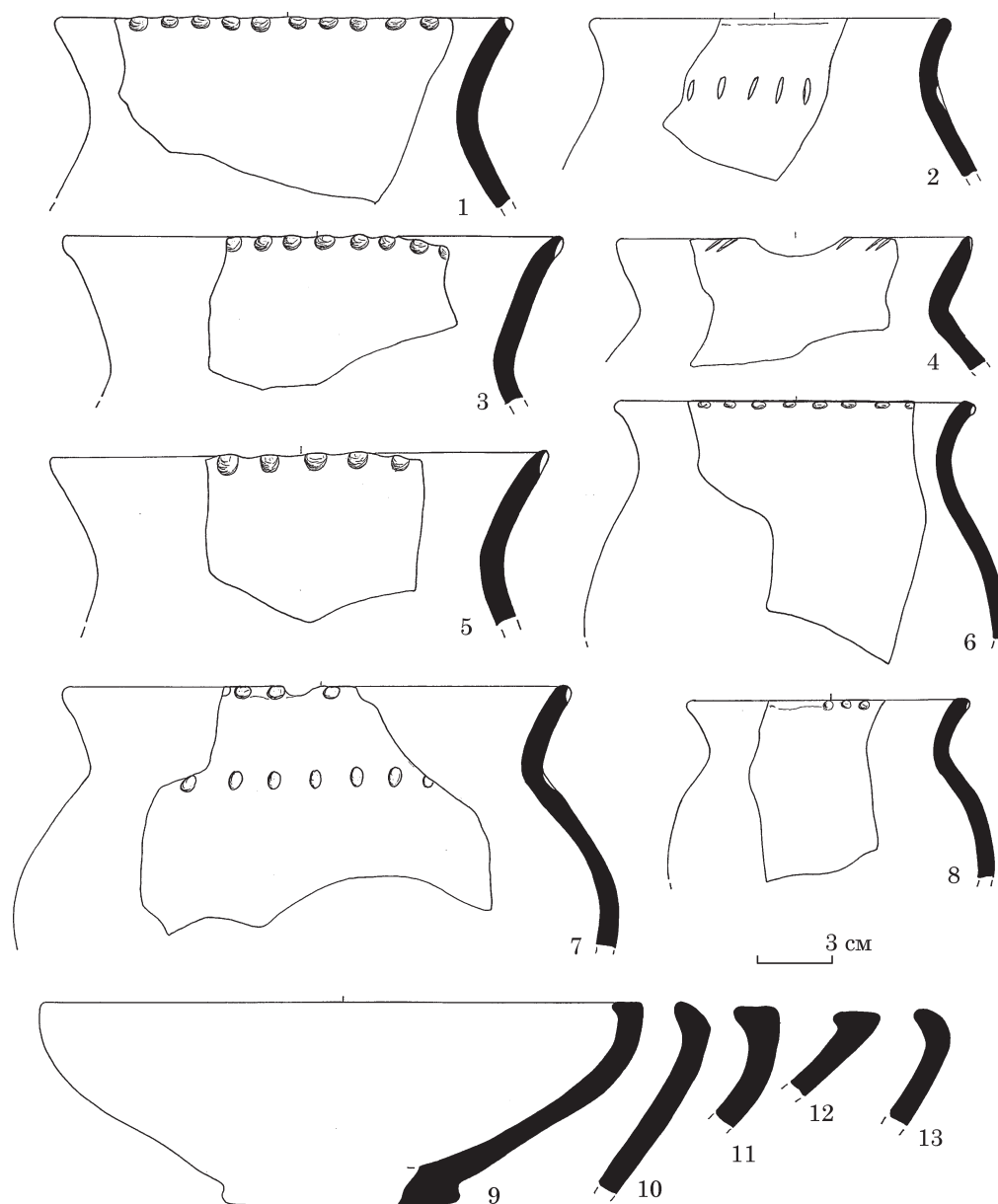

Рис. 5. Басівське городище, укріплення Малий Городок (дослідження Ю. Болтрика), фрагменти ліпленого посуду: 1—9 — горщики; 9—13 — миски

Fig. 5. Basivka hillfort, Maly Gorodok fortification (excavation of Yu. Boltryk), fragments of handmade pottery: 1—9 — pots; 9—13 — bowls

жають сильно профільовані форми та горщики з прямим широким різко відігнутим горлом (типи 3 і 4 за Костянтином Пеляшенком; Пеляшенко 2020, с. 28—29). Миски мають типові форми для лісостепових пам'яток скіфського часу (рис. 5: 9—13). Лисковані миски зарубинецького типу з відігнутими назовні вінцями тут не виявлені. Натомість Юрій Болтрик виділив окрему групу кухонного посуду, на якому переважно немає орнаменту. Це горщики, що були знайдені у верхньому шарі, вони мають округлий, прямо зрізаний або потовщений край вінець, коротку шийку, що переходить в округлий тулуб (рис. 7: 1—9). Тісто посудин грубе з домішкою шамоту та дрібної слюди, поверхня заглажена. Після консультації фахівців дана

група посуду була інтерпретована як зарубинецька (Болтрик, Фиалко 1998а, с. 19—20).

У верхніх нашаруваннях знайдено кілька фрагментів глиняних курільниць (рис. 6: 1—5), що абсолютно аналогічні знахідкам з Башти, а також кілька уламків ліплених покришок (рис. 6: 6, 7). З металевих знахідок можна відзначити залізну пряжку-сьюльгаму, зроблену з круглого у перетині дроту, рамка якої має розімкнуті закручені в спіраль кінці (рис. 7: 10).

Серед античної кераміки переважають амфори виробництва Сінопи (59,2 %) другого типу за класифікацією Сергія Монахова, час побутування яких визначено в межах кінця IV — середини / третьої чверті III ст. до н. е., у тому числі й дві ручки з клеймами першої — другої

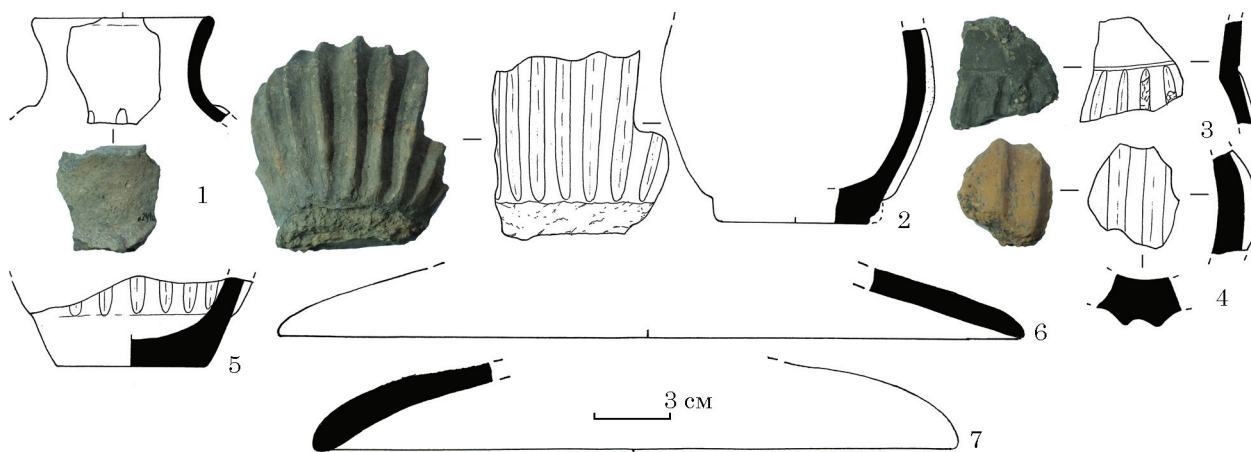

Рис. 6. Басівське городище, укріплення Малий Городок (дослідження Ю. Болтрика), фрагменти ліпленого посуду: 1—5 — курильниці; 9—13 — покоришки

Fig. 6. Basivka hillfort, Malyi Gorodok fortification (excavation of Yu. Boltryk), fragments of handmade pottery: 1—5 — censers; 9—13 — lids

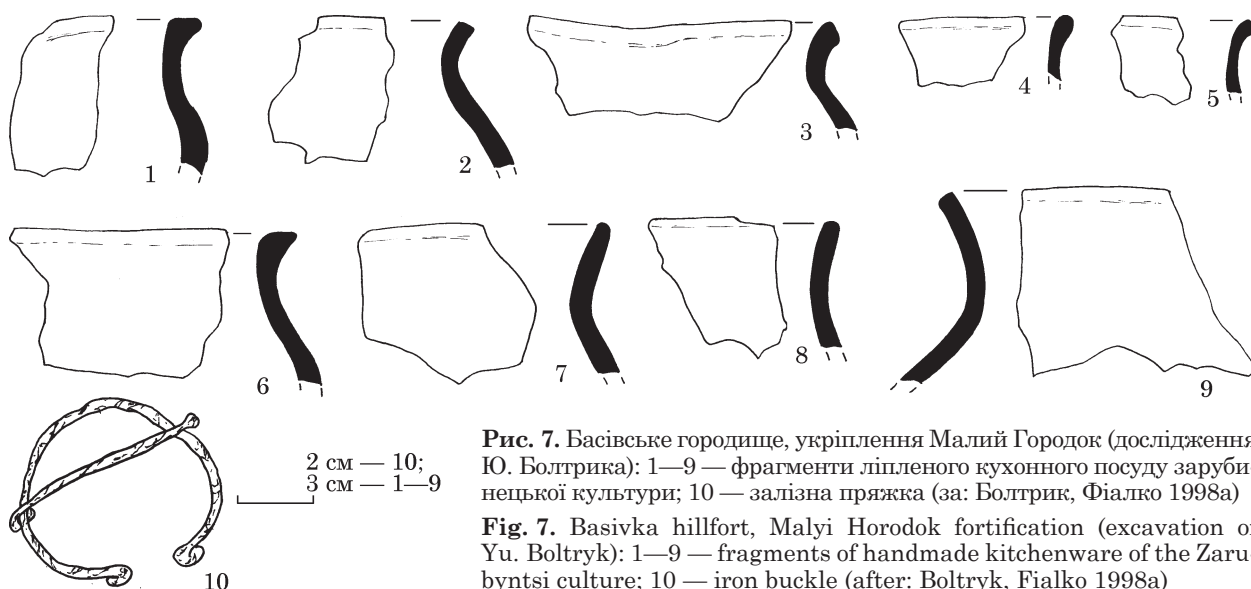

Рис. 7. Басівське городище, укріплення Малий Городок (дослідження Ю. Болтрика): 1—9 — фрагменти ліпленого кухонного посуду зарубинецької культури; 10 — залізна пряжка (за: Болтрик, Фіалко 1998а)

Fig. 7. Basivka hillfort, Malyi Horodok fortification (excavation of Yu. Boltryk): 1—9 — fragments of handmade kitchenware of the Zarubyntsi culture; 10 — iron buckle (after: Boltryk, Fialko 1998a)

чверті III ст. до н. е. Інші фрагменти відносяться до амфор Гераклеї, Херсонесу, Фасосу та Хіосу і датовані в межах IV ст. до н. е. (Болтрик, Фіалко 1998а, с. 14—16).

Таким чином, наявність у культурних нашаруваннях Басівського городища з одного боку античного керамічного імпорту та монет кінця IV — початку III ст. до н. е., а з іншого — предметів, пов'язаних із латенською культурною традицією, посуду зарубинецької культури, дозволяють зробити висновок про відсутність перерви у заселенні пам'ятки між кінцем скіфської епохи та появою західних впливів нової культурної традиції. Басівське городище існувало до II ст. до н. е., а можливо, навіть і пізніше й, імовірно, продовжувало виконувати роль територіального центру в мережі пам'яток басейну р. Сула.

Глинське городище. Пам'ятка розташована на відстані 1 км на захід від с. Глинськ Роменського р-ну Сумської обл. Городище по-

будовано на мисі, обмеженому балками, що впадають в р. Локня, притоку правого берега Сули. Площа городища складає близько 14 га, воно має кругову систему фортифікації, що складається із земляного валу та рову. Пам'ятка розташована всього за 30 км на південь від Басівського городища. Вона так само була побудована та заселена осілими землеробсько-скотарськими племенами у скіфський час (друга половина VI—IV ст. до н. е.) та продовжила своє існування в останні століття до нашої ери.

Археологічні розкопки на городищі здійснювалися експедицією під керівництвом Анатолія Гейка впродовж трьох польових сезонів — із 1993 по 1995 р. У різних місцях пам'ятки було закладено два великі розкопи, загальна площа яких склала 1362 м² (Гейко 2000, с. 149). Втім виражений культурний шар та комплекси, які можна віднести до пізнього періоду існування городища, були зафіксовані лише в другому

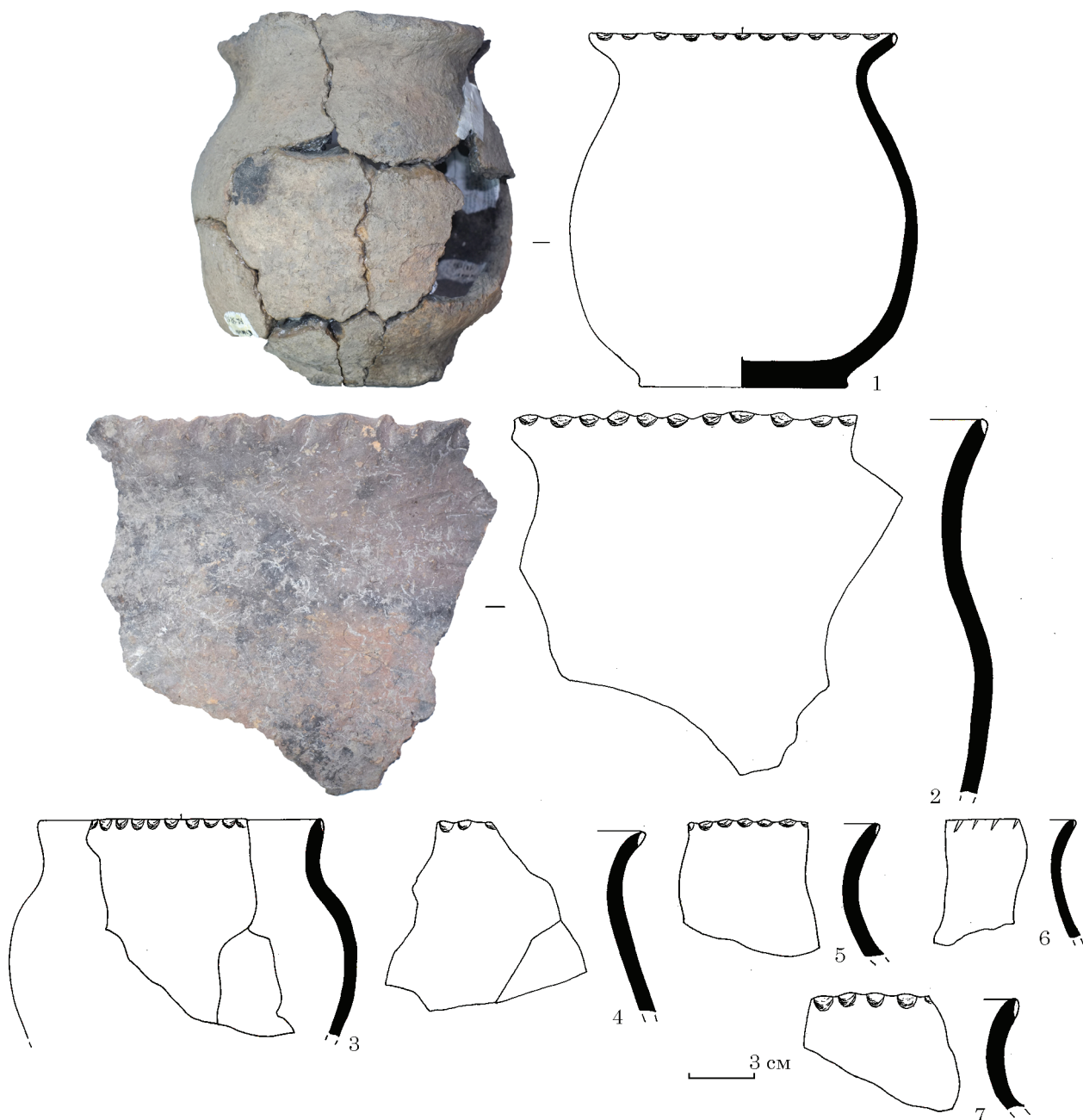

Рис. 8. Глинське городище (дослідження А. Гейка), фрагменти ліпленого кухонного посуду з пізнього шару пам'ятки

Fig. 8. Glinsk hillfort (excavation of A. Geiko), fragments of handmade kitchenware from the late layer of the site

розкопі (600 м²), що знаходився в північній частині пам'ятки, тоді як у розкопі 1, закладеному в південній частині, виявлені лише окремі знахідки (Гейко, Болтрик 1994; 1995; Гейко 1996). Це умовно може свідчити про несуцільне заселення території городища в цей час та зменшення кількості місцевого населення, яке змінювало місце проживання на території самого городища.

Потужність культурних нашарувань у розкопі 2 сягала 0,2—0,6 м. Стерильного прошарку між знахідками скіфського часу та більш пізніми не зафіксовано. Можна виділити приміщення, яке було майстернею бронзоливарника.

Воно було заглиблене у материк на 0,1 м, мало розмір 5,35 × 3,25 м, неправильну прямокутну форму із заокругленими кутами і дещо похилим дном. У центрі знаходилися скупчення попелу, очевидно, тут було вогнище. У заповненні об'єкта знайдено фрагменти тиглів та бронзоливарних шлаків, розвали мисок і горщиків. У одному з таких горщиків яйцеподібної форми, прикрашеному по краю пальцевими вдавленнями, виявлено ворварку (рис. 8: 1).

Знахідки з пізньоскіфського шару представлені фрагментами грубих ліплених горщиків, прикрашених по краю пальцевими відбитками, які стали рідше наноситися на сам виріб порів-

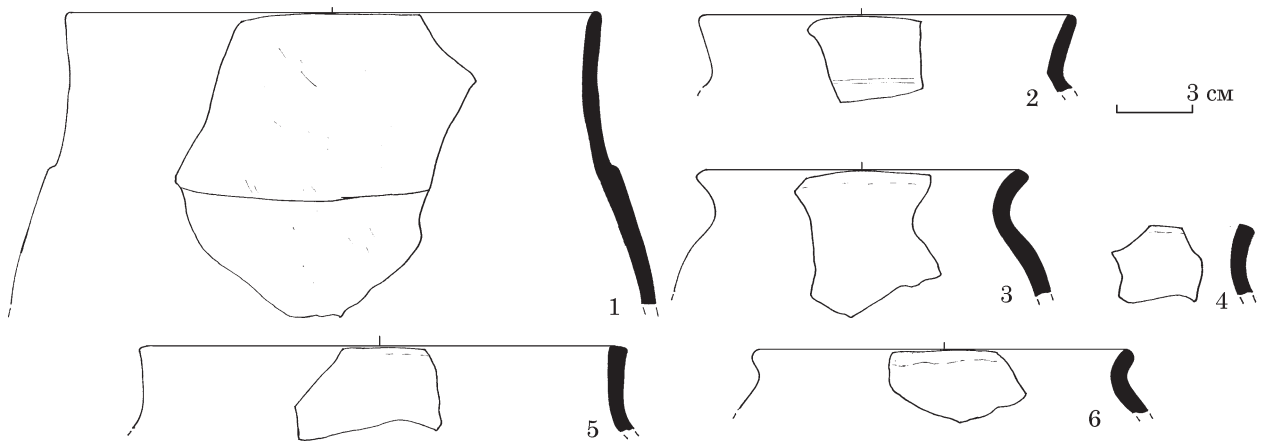

Рис. 9. Глинське городище (дослідження А. Гейка), фрагменти ліпленого кухонного посуду зарубинецької культури (за: Гейко 1996)

Fig. 9. Glinsk hillfort (excavation of A. Geiko), fragments of handmade kitchenware of the Zarubyntsi culture (after: Geiko 1996)

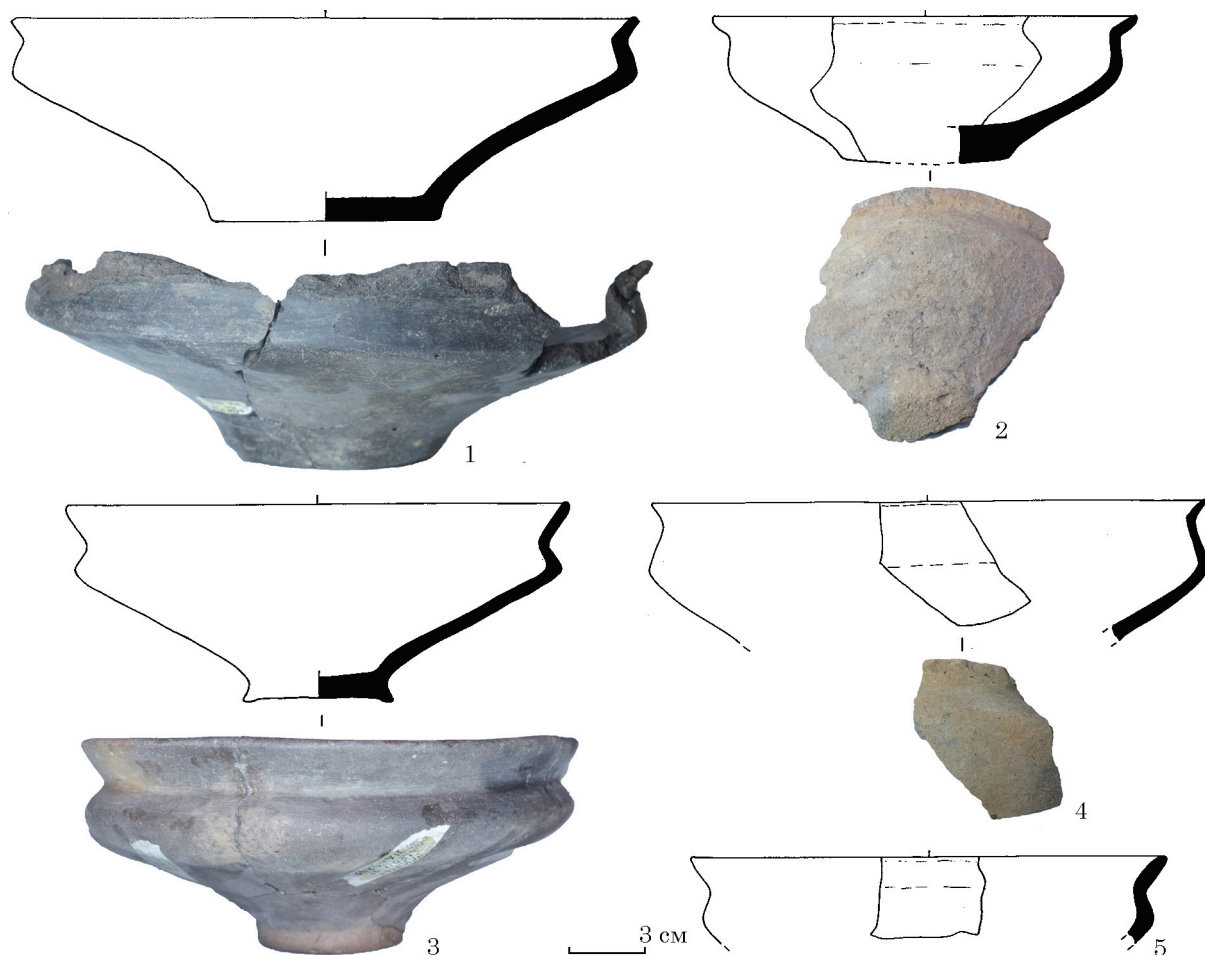

Рис. 10. Глинське городище (дослідження А. Гейка), ліплені миски зарубинецького типу з пізнього шару пам'ятки

Fig. 10. Glinsk hillfort (excavation of A. Geiko), handmade bowls of the Zarubyntsi type from the late layer of the site

няно з посудинами VI—IV ст. до н. е. (рис. 8: 1—5, 7), або ж насічками, зробленими прямим предметом: паличкою, кісткою, металевим стрижнем (рис. 8: 6). Дана група посуду за морфологією та характером формувальної маси не завжди має тотожність із керамікою попереднього скіфсько-

го періоду, зокрема це стосується органічних домішок. Окрім того, серед матеріалів можна виокремити групу кухонного посуду зарубинецької культури — неорнаментовані профільовані горщики, деякі з них мають прямі вінця або ж різко відігнуту пряму шийку (рис. 9).

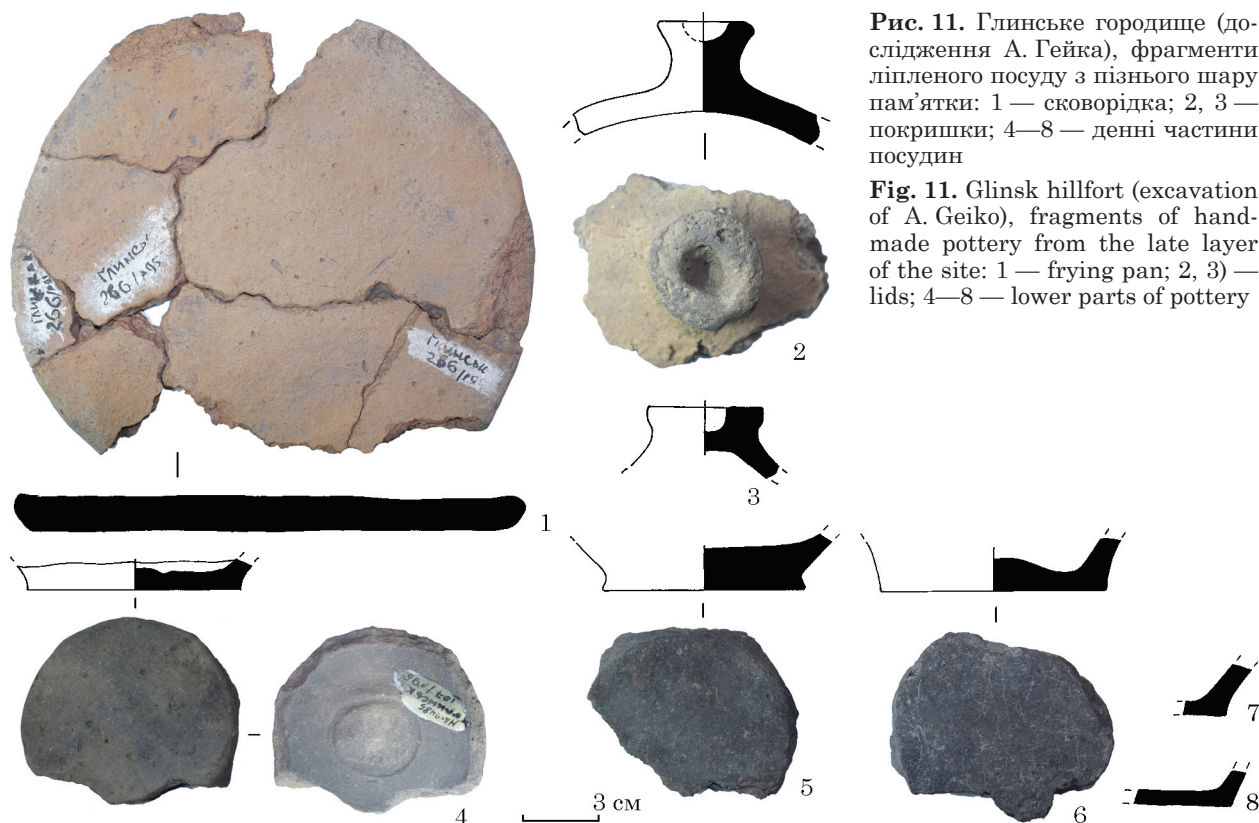

Рис. 11. Глинське городище (дослідження А. Гейка), фрагменти ліпленого посуду з пізнього шару пам'ятки: 1 — сковорідка; 2, 3 — покритки; 4—8 — денні частини посудин

Fig. 11. Glinsk hillfort (excavation of A. Geiko), fragments of hand-made pottery from the late layer of the site: 1 — frying pan; 2, 3 — lids; 4—8 — lower parts of pottery

У керамічному комплексі також представлені фрагменти покриток, що не є характерними для попереднього періоду та мають аналогії на інших пам'ятках пізньоскіфського часу Дніпро-Донецького Лісостепу (рис. 11: 2, 3). Найбільший інтерес викликає серія мисок «зарубинецького» типу, що мають відігнуті назовні вінця, ребро або округлений корпус (рис. 10). Край вінця закінчується прямокутним зрізом або, навпаки, загострений. Більшість фрагментів, із яких вдається зробити археологічну реконструкцію загальної форми, мають лисковану поверхню матового чорного або темно-сірого відтінків. Такі особливості як сильно відігнута назовні пряма шийка, що різко відділяється від плеча, вважаються ранніми ознаками керамічного комплексу зарубинецької культури (Пачкова 2008, с. 115—116). До зарубинецької традиції, безумовно, належить і круглий глиняний диск — сковорідка, неповний розвал якої походить із розкопу 2 (рис. 11: 1).

Разом з керамікою зарубинецької культури в розкопі були знайдені фрагменти грецьких амфор, серед яких слід відзначити ручку зі слідами ремонту, виготовлену на острові Кос (рис. 12: 2), що зроблена із двох круглих в розрізі частин (Гейко 1996, с. 11; 2000, с. 150, рис. 1: 14). Про неможливість точнішого датування лише по самій двостовільній ручці коської амфори вже вказувалося вище. Однак, зважуючи на контекст знахідки, її безумовно можна віднести до пізнього періоду існування пам'ятки, що засвідчує потрапляння імпорту, хоча й в знач-

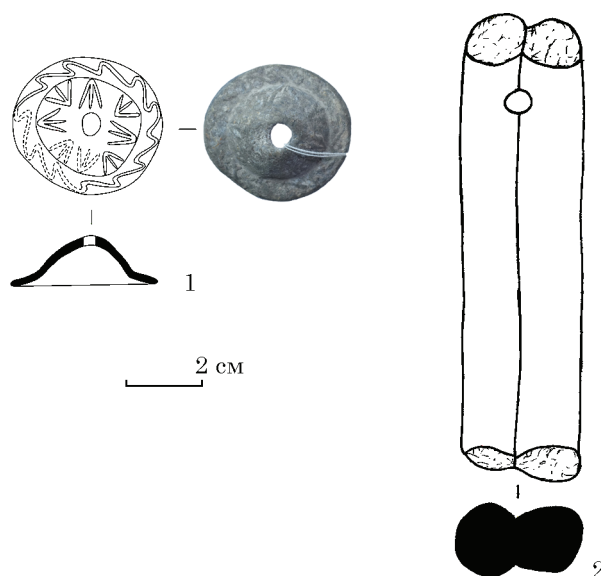

Рис. 12. Глинське городище (дослідження А. Гейка), матеріали з пізнього шару пам'ятки: 1 — ворварка; 2 — ручка амфори (1 — срібло?; 2 — глина)

Fig. 12. Glinsk hillfort (excavation of A. Geiko), materials from the late layer of the site: 1 — a roundel; 2 — an amphora handle (1 — silver?; 2 — clay)

но менших обсягах, аніж це зафіксовано на Басівці.

Ще одну цікаву знахідку можна розглядати як таку, що датує. Це орнаментована ворварка, виготовлена з кольорового металу (срібло?). Ворварка має неправильно круглу в плані

форму та невеликий отвір — 0,5 см у центральній частині. У профілі знахідка має так звану «умбоноподібну» випуклу круглу форму з прямими полями (рис. 12: 1). Зовнішня поверхня ворварки має суцільний рельєфний декор: хвилястоподібний зигзаг або меандр по краю та ряд трипалих пальмет, що розташовані по внутрішньому колу (Гейко 1996, с. 11).

Хоча точної відповідності орнаменту не вдалося знайти, аналогічні за морфологією «умбоноподібні» ворварки з отвором у центрі походять із ритуальних скарбів або так званих «дивних комплексів»: станиця Качалинська, Бревичень, Мар'ївка, Прочноокопська (Сергацков 2009, с. 151—152, рис. 4—5; Симоненко 2020, с. 116, рис. 8). Орнамент у вигляді меандру по краю відомий на срібних кінських фаларах, що також походять із ритуальних скарбів (Старобільськ, Таганрог, Балаклія) (Костенко 1982, с. 98, рис. 10). На сьогоднішній день в літературі не існує єдиної думки стосовно майже всіх аспектів ритуальних скарбів: соціальної, етнічної, сакральної інтерпретації, у тому числі й більш вузького датування цих комплексів у межах III—I ст. до н. е. (Зайцев 2012; Симоненко 2020; 2021). Стосовно ж комплексів з «умбоноподібними» ворварками, то тут також існують розбіжності в датуванні. Ритуальний скарб зі станиці Качалинської Ігор Сергацков відніс загалом до II ст. до н. е., не виключаючи навіть першу половину I ст. до н. е. (Сергацков 2009, с. 157). Олександр Симоненко визначає хронологічну позицію ритуальних депозитів з ворварками останніми двома століттями до нашої ери (Симоненко 2020, с. 114). Нещодавно була запропонована більш рання дата для комплексу Бревичень. Віталій Сініка відносить даний скарб до кінця III — першої чверті II ст. до н. е. В якості аргументів датування окремих категорій предметів наведені більш ранні аналогії (Сініка 2023, с. 364—365). Також автор звернув увагу на морфологічну схожість срібних ворварок з Бревичень та бронзової бляхи з поховання на лівобережжі Дністра Тирасполь/1980, в якому була знайдена синопська світлоглиняна амфора з клеймом, датована кінцем 30-х рр. III ст. до н. е. (Сініка, Четвертиков, Тельнов 2014, с. 211, рис. 1: 3). Отже, ворварка з Глинського городища, як окрема знахідка, поки що може бути датована в межах від кінця III до I ст. до н. е., що синхронізується з двома першими хронологічними групами зарубинецької культури, а також пізнім шаром Басівського городища.

Поховальні комплекси. Окрім нашарувань на городищах скіфського часу, в басейні р. Сула відомо кілька поховальних комплексів, що відносяться до останніх трьох століть до нашої ери. Ці поховання також знайдені в межах відомих курганних могильників попереднього періоду. Мова йде про Басівку, Вовківці та Лубни (уроч. Замкова Гора). Слід зазначити,

що комплекси були зафіксовані під час досліджень кінця XIX — початку XX ст., а інформація про обставини знахідок в основному дуже фрагментарна та неточна.

1. Басівка. У другому томі каталогу «Древности Приднепровья» є фотографія та короткий опис глиняної миски зарубинецького типу, що походить з Басівки (рис. 13: 1). Миска виготовлена з темної глини, має широкі слабо відігнуті вінця, звужену шийку та округлий корпус без помітного ребра (Ханенко, Ханенко 1899, с. 40, табл. 34: 655). Обставини знахідки не вказані в каталозі. Більш детальні відомості навели автори першого зводу зарубинецьких старожитностей, вказавши, що миска була знайдена під час досліджень Олександра Бобринського в кургані 3 (Махно, Самойловский 1959, с. 21). За морфологічними ознаками ця миска, що має практично вертикальну широкую шийку, може бути зарахована до пізньої фази розвитку класичної зарубинецької культури, дата якої визначається в межах другої половини I ст. до н. е. — початку I ст. н. е. (Пачкова 2008, с. 116—117, рис. 44: 8).

2. Вовківці. У третьому томі каталогу «Древности Приднепровья» розміщено фотознімки декількох предметів, що також відносяться до періоду останніх століть до нашої ери. Мова йде про дві бронзові фібули (рис. 13: 2, 3) та золоте кільце (Ханенко, Ханенко 1900, табл. 44: 355—356, 462). На відміну від обставин виявлення миски з Басівки, у тексті каталогу міститься опис комплексу, в якому були знайдені предмети. Це був курган, що мав висоту 1,4 м. У східній частині насипу на глибині 1 м було зафіксовано шар перепаленого до червоного кольору ґрунту. Розміри цього майданчика складали 2 × 3 м. У центрі зафіксовано сліди вогнища — купу попелу, в якому знайдені перепалені кістки людини з двома фібулами. Окрім знахідок, розміщених у каталозі, в тексті також згадуються скляні намистини зі слідами дії вогню, що були виявлені у залишках вогнища, дві миски та невеликий горщик зі скляними намистинами всередині. Поряд із горщиком було бронзове дзеркало (Ханенко, Ханенко 1900, с. 8—9). Інших поховальних комплексів у курганному насипі не було виявлено.

Подальша доля цих знахідок невідома. Однак фотознімки двох фібул дозволяють встановити дату поховання, що було здійснено за обрядом кремації в курганному насипі. Обидві вони відносяться до типів застібок середньолатенської схеми. Фібули з вісімкоподібними петлями на спинці характерні для хронологічної фази Латен C1. Вони відомі серед старожитностей першого хронологічного періоду зарубинецької культури та датуються кінцем III — початком II ст. до н. е. (Пачкова 2008, с. 71—72, рис. 25.). Аналогії фібулам з Вовківців знайдені в похованнях могильника Глинне. Комплекси з таки-

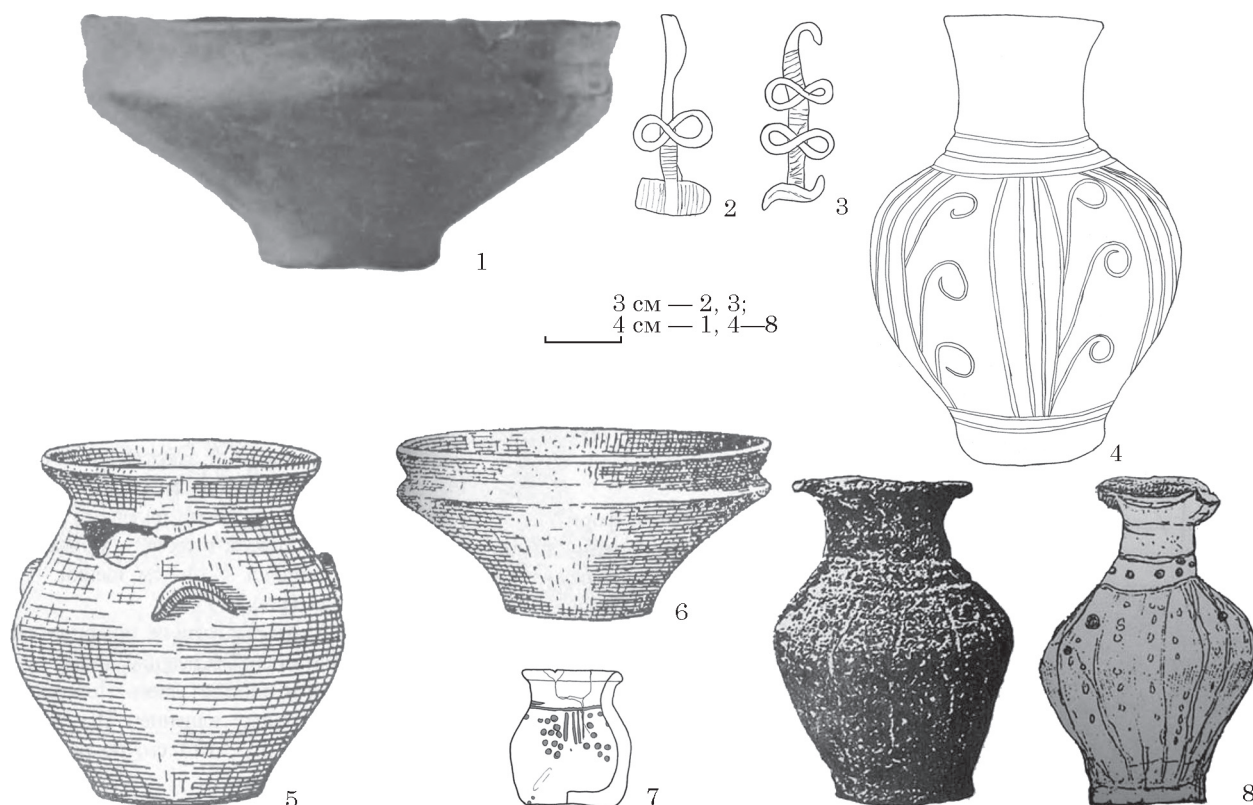

Рис. 13. Матеріали з поховальних комплексів на Сулі: 1 — миска зарубинецького типу, Басівка, курган 3; 2, 3 — фібули, Вовківці, дослідження С. Мазаракі; 4 — курильниця, Вовківці (2—4 — рисунок по фото); 5—7 — горщик, миска та курильниця, Лубни, Замкова Гора, 1881 р.; 8 — курильниця, Лубни, Замкова Гора, 1882 р. (1, 4—7 — глина; 2, 3 — бронза; за: 1 — Ханенко, Ханенко 1899; 2, 3 — Ханенко, Ханенко 1900; 4 — Примак 2019; 5, 6 — Махно 1965; 7 — Луговий, Коваленко, Лугова 2016; 8 — Камінський 1992)

Fig. 13. Materials from burial complexes on the Sula: 1 — Zarubyntsi type bowl, Basivka, barrow 3; 2, 3 — brooches, Vovkivtsi, excavation of S. Mazarak; 4 — censer, Vovkivtsi (2—4 — drawing based on photo); 5—7 — pot, bowl and censer, Lubny, Zamkova Gora, 1881; 8 — censer, Lubny, Zamkova Gora, 1882 (1, 4—7 — clay; 2, 3 — bronze; after: 1 — Khanenko, Khanenko 1899; 2, 3 — Khanenko, Khanenko 1900; 4 — Prymak 2019; 5, 6 — Makhno 1965; 7 — Lugovyi, Kovalenko, Lugovaya 2016; 8 — Kaminsky 1992)

ми фібулами датовані за знахідками античного імпорту від третьої чверті III до першої чверті II ст. до н. е. (Тельнов, Четвертиков, Синика 2016, с. 888—889, рис. 442; 455).

3. Вовківці. Нещодавно була опублікована ще одна знахідка з могильника Вовківці. Це глиняна курильниця, знайдена Михайлом Семенчиком на початку XX ст. неподалік від кургану Каратушина Могила (Примак 2019, с. 114). Курильниця виготовлена у формі невеликого глечика, що має звужену шийку, високе горло, та округлий тулуб. Прикрашена вона прокресленим орнаментом: ряди горизонтальних ліній у нижній частині та в місці переходу ший в тулуб, а також вертикальні лінії та завитки в середній частині (рис. 13: 4). За морфологією і рисами орнаменту ця курильниця знаходить найбільш близькі паралелі серед пізньоскіфських старожитностей Криму, що походять із нашарувань II—I ст. до н. е. (Синика, Меньшикова, Тельнов 2014, с. 77—79, рис. 12).

На жаль, будь-які інші деталі та обставини знахідки не відомі.

4. Лубни, Замкова Гора (1881 р.). Два впускні поховання виявлені Федором Камінським у 1880-х рр. в курганах скіфського часу. Методика тогочасних розкопок та неоднозначне пояснення науковцями письмових джерел, які стосуються цих досліджень, стали причиною змішування поховальних комплексів. Це стосується як нумерації курганів, так і самих знахідок. Стародавні грабіжники, що пошкодили могили, також зробили свій «внесок» у тлумачення археологічних знахідок. Тому знахідки із Лубен не один раз висвітлювалися в літературі, кожного разу набуваючи нової інформації та інтерпретації поховального обряду.

Нещодавно, полтавські музейники Роман Луговий, Оксана Коваленко та Любов Лугова ще раз розглянули знахідки із Замкової Гори. Вони, базуючись на аналізі першоджерел, а саме записів першого тому «Каталогу Археологічного відділу музею», «Каталог собрания археологических и исторических древностей Екатерины Николаевны Скаржинской» та щоденникових записів розкопок, які вів Федір Ка-

мінський, прийшли до висновку, що останній у 1881 та 1882 рр. розкопав два кургани, які, окрім основних поховань скіфського часу, містили й два впускні поховання останніх століть I тис. до н. е. (Луговий, Коваленко, Лугова 2016, с. 32—41). Цієї думки дотримуються й автори даної статті.

Поховання 1881 р. виявлено у насипі кургану, який мав висоту 2,9 м та діаметр 23 м, він був найбільшим у межах могильника скіфського часу, що складався з 35 насипів.

Поховання знаходилося у центральній частині кургану. У шарі попелу виявлено окремі кістки померлого. Автори публікації стверджують, що у збереженій антропологічній колекції, яка походить із цього поховання, наявні кістки людини, як обпалені, так й без слідів вогню. Крім того, серед них зустрічалися кісткова основа кігтя ведмедя, уламок кістяного стрижня рогу козла, шматочки оплавленого зеленкуватого скла (намистин?) (Луговий, Коваленко, Лугова 2016, с. 36).

Ліворуч, біля плеча небіжчика стояв ліплений горщик глекоподібної форми, з широко відігнутими вінцями та опукло-біконічним корпусом. На плічках прикрашений підковоподібними наліпами (рис. 13: 5). Зовнішня поверхня лискована і має сіро-чорний колір. Над правим плечем покійного знаходилася ліплена миска з кісткою коня. Миска відкритого типу, з конічно розведеними вінцями, з чітко виділеними плечами, мала лисковану зовнішню поверхню (рис. 13: 6).

Над ногами померлої або померлого виявлена ліплена курильниця, зі слідами смолистих речовин всередині, прикрашена прокресленими ямками та вертикальними лініями (рис. 13: 7).

5. Лубни, Замкова Гора (1882 р.). Впускне поховання 1882 р. Інформація про розміри кургану відсутні. Під час розкопок у центрі насипу виявлено сліди вогнища округлої форми, ще чотири вогнища розташовувалися з чотирьох боків розкопу, утворюючи квадрат зі сторонами близько 1,5 м. У заповненні насипу було виявлено ліплену курильницю, яка мала широкий округло-біконічний тулуб, невисоку шийку і розширені сплюснені вінця, пласке дно із невеликою закраїною (рис. 13: 8). Угорі на плечах курильниці прикрашена двома горизонтальними ритованими лініями, між якими розміщено ряд ямок та наскрізних проколів: «Тулуб орнаментовано ритованими вертикальними лініями, простір між якими заповнений рядами ямок, частина з яких були наскрізними» (Луговий, Коваленко, Лугова 2016, с. 32—41).

Цілком можливо, що до цього поховання слід віднести і скляні оплавлені намистини. Подібні знахідки оплавленого скла зафіксовані й у впускному похованні 1881 р. Окрім того, у насипі виявлено кістки коня, свині, фрагменти

кераміки із жорствою у формувальній масі, але пов'язати їх із впускним чи основним похованнями неможливо.

Отже, щодо поховального обряду періоду III—I ст. до н. е. на Сулі: на сьогоднішній день ми маємо лише кілька поховань, що були здійснені за обрядами кремації та, можливо, інгумації в насипах курганів або на рівні давнього горизонту, а також окремі знахідки цього часу, що виявлені в межах курганных могильників скіфського часу.

Жодного ґрунтового кремаційного могильника класичної зарубинецької культури тут не виявлено, що є одним із головних контраргументів стосовно версії щодо повноцінного поширення на цій території носіїв даної культурної традиції. У свою чергу ми взагалі не маємо для цього періоду на даній території якоїсь представницької серії поховань.

Висновки. На підставі аналізу представлених в статті матеріалів можна висловити деякі думки стосовно подій, що відбувалися в Посуллі між кінцем скіфської епохи та появою тут пам'яток пізньозарубинецької культури типу Картамишево 2. Слід визнати, що на сьогоднішній день ми маємо дуже обмежену джерельну базу. Подолати цю проблему можна кількома шляхами. Проведенням розвідувальних робіт та детальним ознайомленням із матеріалами археологічних розвідок попередніх років, з обов'язковим визначенням характерних ознак цього періоду, передусім для керамічного комплексу, що, можливо, дасть змогу виявити нові пам'ятки. А також продовженням систематичних робіт на пам'ятках, де вже зафіксовані культурні нашарування останніх століть до нашої ери, мова йде в першу чергу про Басівське та Глинське городища.

З одного боку, ми маємо брак археологічних пам'яток у регіоні для періоду, починаючи з кінця IV ст. до н. е. і до середини I ст. н. е.: два городища, відсутність відкритих поселень та незначна кількість поховальних комплексів. З іншого боку, така пам'ятка як Басівське городище дає матеріали, що аж ніяк не свідчать про затухання на цій території життя наприкінці IV—III ст. до н. е. Велика кількість фрагментів амфор, знахідки монет — все вказує на розвинені для цього періоду торговельні контакти, що за обсягами ніяк не поступаються попередньому часу. А з огляду на датування матеріалів Малого Городка переважно пізнім періодом, то можна казати навіть про розширення заселеної території пам'ятки.

Питання про тяглість життя на городищах Посулля вирішується позитивно з огляду на стратиграфію та змішаний характер матеріального комплексу Глинського і Басівського городищ. Очевидно, в III—I ст. до н. е. городища продовжують функціонувати, а населення проживати за їхньою укріпленою лінією. Кераміка з верхнього шару пам'яток містить як заруби-

нецькі, так і місцеві лісостепові традиції. Новаціями в керамічному комплексі цього періоду можна назвати ліплені курильниці у вигляді невеликих глечиків, прикрашених канелюрами, а також покритишки з центральною конічною ручкою. Обидві форми знаходять паралелі в пізньоскіфській степовій культурі.

Окрім зарубинецької кераміки, маємо серію артефактів західного походження, що отримали в літературі назву предмети латенського кола. Передусім це фібули середньолатенської схеми та бронзовий браслет з рубчиками. Скоріш за все, їх потрапляння сюди пов'язано також із носіями зарубинецької культури, інфільтрація яких у місцеве середовище відчувається в матеріалах поселень і поховань.

Щодо поховального обряду, то поки ми маємо лише окремі речі з двох комплексів та ще три поховання, для яких є більш-менш прийнятні описи. Впускні поховання здійснені у курганах скіфського часу та всі вони мають сліди дії вогню, що може бути пов'язано з ритуальним тілоспаленням.

Утім, версія про змішані зарубинецько-сарматські ознаки поховального ритуалу не витримує критики. Територіально найближчі ранньосарматські поховання, що датовані II—I ст. до н. е., фіксуються в північній частині степу, в басейнах річок Орлі та Самари. Обряд та інвентар цих комплексів кардинально відрізняються від поховань у Лубнах та Вовківцях. Зважаючи на обмежену кількість досліджених поховальних пам'яток, про взаємини між сарматами-кочовиками та осілим місцевим населенням нині важко щось говорити.

Таким чином, пам'ятки басейну Сули останніх століть до нашої ери відзначаються змішаним характером місцевого лісостепоного, зарубинецького та, можливо, пізньоскіфського степового компонентів. Навряд чи слід вважати цю територію зоною повноцінного розповсюдження зарубинецької культури, проти цього говорять відсутність кремаційних могильників та чистих зарубинецьких поселенських комплексів. При відчутній малозаселеності, більш ймовірно, цей регіон був своєрідною контактною зоною різних культурних традицій. Відображення цього ми знаходимо як у неординарності поховальних комплексів, так і в змішаному характері поселенських матеріалів.

ЛІТЕРАТУРА

Білинський, О. О. 2013. Нові матеріали з Басівського городища на Посуллі. *Магістеріум. Археологічні студії*, 53, с. 28-32.

Болтрик, Ю. В., Бунятян, К. П., Фіалко, О. Є. 1994. *Звіт про роботу Басівського загону експедиції «Сула» за 1992 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1992/7.

Болтрик, Ю. В., Бунятян, К. П. 1994. *Звіт про роботу Басівського загону експедиції «Сула» за 1993 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1993/55.

Болтрик, Ю. В., Фіалко, О. Є. 1995. Басовское городище — центр Посульского узла памятников эпохи раннего железа. *Древности 1995. Харьковский историко-археологический ежегодник*, с. 40-43.

Болтрик, Ю. В., Фіалко, О. Є. 1998а. *Отчет о работе экспедиции Сула—1994.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1994/124.

Болтрик, Ю. В., Фіалко, О. Є. 1998b. *Отчет о работе экспедиции Сула—95.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1995/109.

Гейко, А. В., Болтрик, Ю. В. 1994. *Звіт про польові дослідження на Глинському городищі експедиції Національного музею заповідника українського гончарства в 1993 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1993/41.

Гейко, А. В., Болтрик, Ю. В. 1995. *Звіт про археологічні розкопки на Глинському городищі експедиції Національного музею-заповідника українського гончарства в 1994 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1994/36.

Гейко, А. В. 1996. *Звіт про дослідження в Сумській та Полтавській областях археологічної експедиції Державного музею-заповідника українського гончарства в 1995 р.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1995/95.

Гейко, А. В. 2000. Городище раннього залізного віку поблизу с. Глинськ. *Археологія*, 3, с. 149-153.

Еременко, В. Е. 1997. «Кельтская вуаль» и зарубинецкая культура. *Опыт реконструкции этнополитических процессов III—II вв. до н. э. в Центральной и Восточной Европе.* Санкт-Петербург: СПбУ.

Зайцев, Ю. П. 2012. Северное Причерноморье в III—II вв. до н. э.: ритуальные клады и археологические культуры (постановка проблемы). В: Тельнов, Н. П. (ред.). *Древности Северного Причерноморья III—II вв. до н. э. Международная научная конференция, Тирасполь, 16—19 октября 2012 г.* Тирасполь, с. 67-72.

Зуев, В. Ю. 1999. О путях решения «проблемы III в. до н. э.» в периодизации археологических памятников сарматской эпохи. *Stratum plus*, 3, с. 305-324.

Ильинская, В. А. 1948. *Верхнесульская экспедиция 1947 г.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1947/16.

Ильинская, В. А. 1958. *Новые раскопки на городище у с. Басовка в 1957 году.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1957/11.

Ильинская, В. А. 1960. *Отчет о работе Среднеднепровской экспедиции ИА АН УССР.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1959/7.

Ильинская, В. А. 1961. Позднескифский слой Басовского городища. *Краткие сообщения Института археологии АН УССР*, 11, с. 59-63.

Іллінська, В. А. 1965. Басівське городище. *Археологія*, 18, с. 48-75.

Ильинская, В. А. 1968. *Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья (курганы Посулья).* Киев: Наукова думка.

Камінський, Ф. 1992. *Федір Камінський (1845—1891). Наукова та епістолярна спадщина.* Укладачі Т. П. Пустовіт, О. Б. Супруненко. Полтава: Облстатвидав.

Корж, А. А. 2022. Дослідження Басівського городища. *Археологічні дослідження в Україні 2020 р.*, с. 283-284.

Корж, А. А. 2023. Дослідження Басівського городища у 2021—2022 рр. *Археологічні дослідження в Україні 2022 р.*, с. 235-238.

- Костенко, В. И. 1983. *Сарматские памятники Днепро-Донского междуречья III в. до н. э. — середины III в. н. э.* Днепропетровск: ДГУ.
- Кропотов, В. В. 2010. *Фибулы Сарматской эпохи.* Киев: АДЕФ-Украина.
- Кулатова, И. Н., Супруненко, А. Б. 1999. Памятники времени проникновения сармат в Днепро-Донское лесостепное Левобережье. *Полтавський археологічний збірник 1999*, с. 134-161.
- Кулатова, И. М., Супруненко, О. Б., Терпиловский, Р. В. 2005. *Пізньюскіські та пізньюзарубинецькі старожитності Полтавщини.* Київ; Полтава: Археологія.
- Кухаренко, Ю. В. 1964. *Зарубинецкая культура.* Свод археологических источников, Д1—19. Москва: Наука.
- Луговой, Р. С., Коваленко, О. В., Лугова, Л. М. 2016. Розкопки Ф. І. Камінського 1881 і 1882 рр. на Замковій горі у Лубнах. В: Супруненко, О. Б. (ред.). *Старожитності Посулля.* Київ: Центр пам'яткознавства НАН України та УТОPIK, с. 32-41.
- Макаренко, Н. Е. 1907. Отчет об археологических исследованиях в Полтавской губернии в 1906 г. *Известия императорской археологической комиссии*, 22, с. 38-90.
- Максимов, Е. В. 1972. *Среднее Поднепровье на рубеже нашей эры.* Киев: Наукова думка.
- Максимов, Е. В. 1982. *Зарубинецкая культура на территории УССР.* Киев: Наукова думка.
- Махно, Е. В., Самойловский, И. М. 1959. Зарубинецкие памятники в лесостепном Приднепровье (материалы к археологической карте). *Материалы и исследования по археологии СССР*, 70, с. 11-21.
- Махно, С. В. 1965. Похоронения на Замковій Горі в Лубнах (Розкопки Ф. Камінського 1881 р.). *Археологія*, 18, с. 185-189.
- Монахов, С. Ю. 2014. Косские и псевдокосские амфоры и клейма. *Stratum plus*, 3, с. 195-222.
- Папанова, В. А. 2002. Амфора с клеймом ANTI/ΦΙΛΟΥ из некрополя Ольвии. В: Толочко, П. П. (ред.). *Северное Причерноморье в античное время. Сборник научных трудов к 70-летию С. Д. Крижичко.* Киев: ИА НАН Украины, с. 76-78.
- Пачкова, С. П. 2006. *Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы.* Киев: ИА НАН Украины.
- Пеляшенко, К. Ю. 2020. *Ліплений посуд скіфського часу населення Дніпро-Донецького Лісостепу.* Київ; Котельва: ІА НАН України; ІКЗ «Більськ».
- Пеляшенко, К. Ю., Шапорда, О. М. 2024. Археологічні розкопки на Котелевському городищі в 2023 році. *Археологічні дослідження Більського городища 2023*, с. 122-157.
- Полин, С. В. 2017. Сарматское завоевание Северного Причерноморья (современное состояние проблемы). *Археология евразийских степей*, 3, с. 224-244.
- Приймак, В. В. 2019. До історії вивчення мікро-регіонів Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя I—II тис. н. е. (В. П. Андрієнко та М. М. Семенчик). *Старожитності Лівобережного Подніпров'я 2019*, с. 109-116.
- Рудинський, М. 1928. *Археологічні збірки Полтавського державного музею.* Полтава.
- Сергацков, И. В. 2009. «Клад» II в. до н. э. из окрестностей станицы Качалинской. *Российская археология*, 4, с. 149-159.
- Симоненко, А. 2020. Ритуальный депозит II—I вв. до н. э. из Брэвичень. *Revista Arheologică*, 16, 1, с. 108-120.
- Симоненко, А. В. 2021. К хронологии «кладов» конского снаряжения раннесарматского времени. *Stratum plus*, 4, с. 25—48.
- Синика, В. С. 2023. *Скифская археологическая культура III—II вв. до н. э. Северо-Западного Причерноморья.* Кишинэу; Тирасполь: Stratum plus.
- Синика, В. С., Меньшикова В. А., Тельнов, Н. П. 2014. Лепные курительницы из памятников Северного Причерноморья IV—I вв. до н. э. *Stratum plus*, 3, с. 65-101.
- Синика, В., Четвертиков, И., Тельнов, Н. Материалы из разрушенных скифских погребальных комплексов IV—II вв. до н. э. на левобережье Нижнего Днестра. *Revista Arheologică*, 10, 1—2, с. 210-217.
- Синиця, Є. 2013. Ще раз про взаємовідносини між сарматами та носіями зарубинецької археологічної культури. *Етнічна історія народів Європи*, 40, с. 15-21.
- Скорый, С., Зимовец, Р. 2014. К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской Лесостепи в скифскую эпоху. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, 21, с. 141-156.
- Тельнов, Н. П., Четвериков, И. А., Синика, В. С. 2016. *Скифский могильник III—II вв. до н. э. у с. Глиное.* Тирасполь: Stratum plus.
- Ханенко, Б. И., Ханенко, В. Н. 1899. *Древности Приднепровья. 2.* Киев: С. В. Кульженко.
- Ханенко, Б. И., Ханенко, В. Н. 1900. *Древности Приднепровья. 3.* Киев: С. В. Кульженко.
- Щукин, М. Б. 1994. *На рубеже эр. Опыт историко-археологической реконструкции политических событий III в. до н. э. — I в. н. э. в Восточной и Центральной Европе.* Санкт-Петербург: Фан.
- Dressel, H. 1899. *Corpus Inscriptionum Latinarum*, XV. Berlin.
- Lamboglia, N. 1955. Sulla cronologia della anfore romane de eta repubblicana (II—I secolo a. c). *Revista di Studi Liguri*, 21, p. 241-270.

REFERENCES

- ho muzeiu-zapovidnyka ukrainskoho honcharstva v 1995 r. NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1995/95.
- Heiko, A. V. 2000. Horodyshe rannoho zaliznogo viku poblyzu s. Hlynsk. *Arkheolohiia*, 3, s. 149-153.
- Eremenko, V. E. 1997. «Keltskaia vual» i zarubinskaia kultura. *Opyt rekonstruktsii etnopoliticheskikh protsessov III—II vv. do n. e. v Tsentralnoi i Vostochnoi Evrope*. Sankt-Peterburg: SPbU.
- Zaitsev, Yu. P. 2012. Severnoe Prichernomorie v III—II vv. do n. e.: ritualnye klady i arkheologicheskie kultury (postanovka problemy). In: Telnov, N. P. (ed.). *Drevnosti Severnogo Prichernomoria III—II vv. do n. e. Mezhdunarodnaya nauchnaya konferentsiya, Tiraspol, 16—19 oktiabria 2012 g.* Tiraspol, s. 67-72.
- Zuev, V. Yu. 1999. O putiakh resheniia «problemy III v. do n. e.» v periodizatsii arkheologicheskikh pamiatnikov sarmatskoi epokhi. *Stratum plus*, 3, s. 305-324.
- Ilinskaia, V. A. 1948. *Verkhnesul'skaia ekspeditsiia 1947 g.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1947/16.
- Ilinskaia, V. A. 1958. *Novye raskopki na gorodishche u s. Basovka v 1957 godu*. NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1957/11.
- Ilinskaia, V. A. 1960. *Otchet o rabote Srednedneprovskoi ekspeditsii IA AN USSR*. NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1959/7.
- Ilinskaia, V. A. 1961. Pozdneskifskii sloi Basovskogo gorodishcha. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii AN USSR*, 11, s. 59-63.
- Ilinskaia, V. A. 1965. Basivske horodyshe. *Arkheolohiia*, 18, s. 48-75.
- Ilinskaia, V. A. 1968. *Skify Dneprovskogo Lesostepnogo Levoberezhia (kurgany Posulia)*. Kiev: Naukova dumka.
- Kaminskyi, F. 1992. *Fedir Kaminskyi (1845—1891) Naukova ta epistolarna spadshchyna*. Ukladachi T. P. Pustovit, O. B. Suprunenko. Poltava: Oblstatvydav.
- Korzh, A. A. 2022. Doslidzhennia Basivskoho horodyscha. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2020 r.*, s. 283-284.
- Korzh, A. A. 2023. Doslidzhennia Basivskoho horodyscha u 2021—2022 rr. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2022 r.*, s. 235-238.
- Kostenko, V. I. 1983. *Sarmatskie pamiatniki Dnepro-Don-skogo mezhdurechia III v do n. e. — sere diny III v. n. e.* Dnepropetrovsk: DGU.
- Kropotov, V. V. 2010. *Fibuly Sarmatskoi epokhi*. Kiev: ADEF-Ukraina.
- Kulatova, I. N., Suprunenko, A. B. 1999. Pamiatniki vremeni proniknoveniia sarmat v Dneprovskoe lesostepnoe Levoberezhie. *Poltavskii arkheolohichniy zbirnyk 1999*, s. 134-161.
- Kulatova, I. M., Suprunenko, O. B., Terpylovskiy, R. V. 2005. *Piznoskifski ta piznozarusynetski starozhytnosti Poltavshchyny*. Kyiv; Poltava: Arkheolohiia.
- Kukhareno, Yu. V. 1964. *Zarubinskaia kultura*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, D1—19. Moskva: Nauka.
- Luhovyi, R. S., Kovalenko, O. V., Luhova, L. M. 2016. Rozkopky F. I. Kaminskoho 1881 i 1882 rr. na Zamkovii hori u Lubnakh. In: Suprunenko, O. B. (ed.). *Starozhytnosti Posullia*. Kyiv: Tsentr pam'iatkoznavstva NAN Ukrainy ta UTOPIK, s. 32-41.
- Makarenko, N. E. 1907. Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniakh v Poltavskoi gubernii v 1906 g. *Izvestiia imperatorskoi arkheologicheskoi komissii*, 22, s. 38-90.
- Maksimov, E. V. 1972. *Srednee Podneprove na rubezhe nashei ery*. Kiev: Naukova dumka.
- Maksimov, E. V. 1982. *Zarubinskaia kultura na territorii USSR*. Kiev: Naukova dumka.
- Makhno, E. V., Samoilovskii, I. M. 1959. *Zarubinskie pamiatniki v lesostepnom Pridneprove (materialy k arkheologicheskii karte)*. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 70, s. 11-21.
- Makhno, Ye. V. 1965. Pokhovannia na Zamkovii Hori v Lubnakh (Rozkopky F. Kaminskoho 1881 r.). *Arkheolohiia*, 18, s. 185-189.
- Monakhov, S. Yu. 2014. Kosskie i psevdokosskie amfory i kleima. *Stratum plus*, 3, s. 195-222.
- Papanova, V. A. 2002. Amfora s kleimom ANTI/FIAOY iz nekropolia Olvii. Severnoe Prichernomorie v antichnoe vremia. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Sbornik nauchnykh trudov k 70-letiiu S. D. Kryzhitskogo*. Kiev: IA NAN Ukrainy, s. 76-78.
- Pachkova, S. P. 2006. *Zarubinskaia kultura i latenzirovannye kultury Evropy*. Kiev: IA NAN Ukrainy.
- Peliashenko, K. Yu. 2020. *Liplenyi posud skifskoho chasu naselennia Dnipro-Donetskoho Lisostepu*. Kyiv; Kotelva: IA NAN Ukrainy; IKZ «Bilsk».
- Peliashenko, K. Yu., Shaporda, O. M. 2024. Arkheolohichni rozkopky na Kotelevskomu horodyschi v 2023 rotsi. *Arkheolohichni doslidzhennia Bil'skoho horodyscha 2023*, s. 122-157.
- Polin, S. V. 2017. Sarmatskoe zavoevanie Severnogo Prichernomoria (sovremennoe sostoiianie problemy). *Arkheolohiia evraziiskikh stepei*, 3, s. 224-244.
- Pryimak, V. V. 2019. Do istorii vyvchennia mikrorehioniv Dniprovskoho Lisostepovoho Livoberezhzhia I—II tys. n. e. (V. P. Andriienko ta M. M. Semenchuk). *Starozhytnosti Livoberezhnogo Podniprovia 2019*, s. 109-116.
- Rudynskiy, M. 1928. *Arkheolohichni zbirky Poltavskoho derzhavnogo muzeiu*. Poltava.
- Sergatskov, I. V. 2009. «Klad» II v. do n. e. iz okrestnostei stanitsy Kachalinskoi. *Rossiiskaia arkheolohiia*, 4, s. 149-159.
- Simonenko, A. 2020. Ritualnyi depozit II—I vv. do n. e. iz Brevichen. *Revista Arheologică*, 16, 1, s. 108-120.
- Simonenko, A. V. 2021. K khronologii «kladov» konskogo snariazheniia rannesarmatskogo vremeni. *Stratum plus*, 4, s. 25-48.
- Sinika, V. S. 2023. *Skifskaia arkheologicheskaiia kultura III—II vv. do n. e. Severo-Zapadnogo Prichernomoria*. Kishineu; Tiraspol: Stratum plus.
- Sinika, V. S., Menshikova V. A., Telnov, N. P. 2014. Lepnye kurilnitsy iz pamiatnikov Severnogo Prichernomoria IV—I vv. do n. e. *Stratum plus*, 3, s. 65-101.
- Sinika, V., Chetvertikov, I., Telnov, N. Materialy iz razrushennykh skifskikh pogrebalnykh kompleksov IV—II vv. do n. e. na levoberezhe Nizhnego Dnestra. *Revista Arheologică*, 10, 1—2, s. 210-217.
- Synysia, Y. 2013. Shche raz pro vzaiemovidnosyny mizh sarmatamy ta nosiamy zarubynetskoi arkheolohichnoi kultury. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 40, s. 15-21.
- Skoryi, S., Zimovets, R. 2014. K probleme tovarno-denezhnykh otnoshenii u naseleniia Vostochnoevropeskoi Lesostepi v skifskuiu epokhu. *Naukovi zapiski Kirovogradskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Volodimira Vinnichenka*, 21, s. 141-156.
- Telnov, N. P., Chetverikov, I. A., Sinika, V. S. 2016. *Skifskii mogilnik III—II vv. do n. e. u s. Glinoe*. Tiraspol: Stratum plus.
- Khanenko, B. I., Khanenko, V. N. 1899. *Drevnosti Pridneprov'ia*. 2. Kiev: S. V. Kulzhenko.
- Khanenko, B. I., Khanenko, V. N. 1900. *Drevnosti Pridneprov'ia*. 3. Kiev: S. V. Kulzhenko.
- Shchukin, M. B. 1994. *Na rubezhe er. Opyt istoriko-arkheologicheskoi rekonstruktsii politicheskikh sobytii III v. do n. e. — I v. n. e. v Vostochnoi i Tsentralnoi Evrope*. Sankt-Peterburg: Farn.
- Dressel, H. 1899. *Corpus Inscriptionum Latinarum*, XV. Berlin.
- Lamboglia, N. 1955. Sulla cronologia della anfore romane de eta repubblicana (II—I secolo a. c.). *Revista di Studi Liguri*, 21, p. 241-270.

K. Peliashenko, A. Heyko

ARCHEOLOGICAL SITES OF THE LAST CENTURIES BC IN THE SULA RIVER BASIN

The result of the general analysis of archaeological sites of the Sula River basin dated to the 3rd—1st centuries BC is published in the paper. The authors emphasize the small population of the territory during this period which is reflected in the small number of settlement sites and burial assemblages. Today only two hillforts and five burials can be confidently correlated with this period. The main goal of the work is to systematize the available data, introduce new materials, and outline the features of the historical and cultural situation of the region.

The authors pay special attention to the materials of the research of Basivka and Glinsk hillforts. The stratigraphy and the complex of finds indicate the continuity of settlement of the territory of these sites from the Scythian Age to the last centuries BC. The latest layers are synchronous with the early period of the classical Zarubyntsi culture which was located west and north of Sula Rivers basins: in the Middle Dnieper and Selym Rivers basins. However, the material complex of the settlements on the Sula River contains the elements of different cultural traditions: the local forest-steppe population, the Zarubyntsi culture, ancient Greek and Scythian ones. In particular, one can see this in the pottery complex which includes pots and bowls typical of the forest-steppe culture of the Scythian period, polished tableware of the Zarubyntsi type, clay incense cups with flutes and lids with a central handle, Greek imported pottery. Among other there are notable artifacts of the La Tène type, as well as a metal roundel, with the parallels in the inventory of the so-called «odd assemblages».

The features of materials from the late layer of the Basivka hillfort indicate that this site continued to be

the administrative, cultural and trade center in the 3rd—2nd centuries BC.

Data on all known burial assemblages (Basivka, Vovkivtsi, Lubny) were also collected and analyzed. This analysis provides a few but important information about the burial rite of this time. These burials were inserted to the mounds of already existing barrows erected before, in the Scythian period. The presence of traces of the fire can be considered common to most complexes: cremations, hearths in the corners or in the center, artifacts which are damaged by. However, the set of signs of burial rituals have no direct analogies in the neighboring territories and is syncretic in nature.

The authors emphasize that the region was not the area of the full spread of Zarubyntsi, Late Scythian or local forest-steppe cultures, but rather acted as a contact zone of interaction of several cultural traditions.

Keywords: Forest-Steppe of Dnieper Left Bank, Sula River, Late Scythian period, Zarubyntsi culture, 3rd—1st centuries BC, Early Iron Age.

Одержано 14.04.2025

ГЕЙКО Анатолій, кандидат історичних наук, Комуніальний заклад «Центр охорони та досліджень пам'яток археології» Полтавської обласної ради, Полтава, Україна.

Anatolij HEYKO, PhD, Municipal Institution «Center for the Protection and Research of Archaeological Sites» of the Poltava Regional Council, Poltava, Ukraine.
ORCID: 0000-0002-9245-2252, e-mail: filoarh@ukr.net.

ПЕЛЯШЕНКО Костянтин, кандидат історичних наук, Музей археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
Kostiantyn PELIASHENKO, PhD, Museum of Archaeology of the V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.
ORCID: 0000-0002-5445-6949,
e-mail: kpelashenko@gmail.com.